

Overlegginghe
Vande Oorsaecken der
schadelicker Twist in de kercken van Hol-
lant ende West-vrieslant op-geresen.

Ende eerst van de Kerckelicke Ordinantie ofte
Regieringhe int ghemeyn.

Toe-gheschreven de E. E. Magistraten ende Regier-
ders der Stadt Delff. Met aenwijsinghe van
het rechte Remedie, dat tot beslechtinghe
vanden selven Twist selfs naer het
oordeel van de Parthie, soude dienen
ghedruckt te
werden.

Ghestelt ende uyt-ghegeven: door *R. Donteclock*, Dienaer
des H. Evangelij.

Actorum 15. 2.

*Doe daer nu oproer ghecomen was, ende gheen cleyne twistinghe
Paulo ende Barnabe teghen hen, ordineerden sy, dat Paulus
ende Barnabas, ende sommige andere van hen, souden
op-reysen naer Ierusalem, tot de Apostelen, ende
Ouderlinghen, om deser vraghen wille.*

*Versus 6. Ende de Apostelen ende Ouderlinghen qua-
men te samen, om op dese saecke te letten.*

TOT DELF.

Ghedruckt by Ian Andriessz. Boeck-vercoo-
per woonende in't Gulden A. B. C.

Anno 1612.

Overlegginghe
Vande Dozsaecken der
schadelicker Twist in de Kercken van Hol-
lant ende West-vriesslant op-gerezen.

Ende eerst van de Kerckelicke Ordinantie ofte
Regieringhe int ghemeyn.

Toe-gheschreven de E. E. Magilstratenende Regier-
ders der Stadt Delff. Met aentwijinghe van
het rechte Remedie / dat tot beslechtinghe
vanden selven Twist / selfs naer het
oordeel van de Parthie / soude
dienen ghebruyckt te
werden.

Ghestelt ende uyt-ghegheven : door *R. Dorneclock*, Dienaer
des H. Evangelij.

ACTORUM 15. 2.

Doe daer nu oproer ghecomen was, ende gheen cleyne twistinghe
Paulo ende Barnabe teghen hen, ordineerden sy, dat Paulus
ende Barnabas, ende sommige andere van hen, soudem
op-reysen naer Ierusalem, tot de Apostelen, ende
Ouderlinghen, om deser vrighen wille.

Versus 6. Ende de Apostelen ende Ouderlinghen qua-
men te samen, om op dese saecke te letten.

TOT DELF.

ghedruckt by Ian Andriessz. Boeck-vercoo-
per woonende in't Gulden A. B. C.

Anno 1612.

WEET & DURF

Overlegginghe
Vande Oorsaecken der
schadelicker Twist in de kercken
van Hollant ende West-vrieslant
op-geresen.

R. Donteclock

Colofon

Getranscribeerde digitale uitgave (PDF) door Weet & Durf
Digitale Bibliotheek Religiepolitieke traktaten
Redactie: J. Gruppelaar
Vormgeving: M.W.F. Yland

©2023 Weet & Durf / Alle rechten voorbehouden
j.gruppelaar@kpnplanet.nl | www.weetendurf.nl

DE Veertighen van Delff, hebben by hare resolutie in date den elfden Aprilis, Anno xvjc. ende tvvaelf, met eenparigen stemmen ghenomen, verclaert, dat zy de Dedicatie vande nae-volghende Voorreden, nochte den in-houden van dien, niet en aen-nemen voor goet, nochte advoyeren. Ghedaen in kennisse van my

P. de Meer.

Achtbare, vvijsse, discrete seer voorsienighe Heeren: mijn Heere den Schout, Burghemeesteren, Schepenen, Raden ende andere Regeerders der Stadt Delff.

MYN HEEREN.

Devvilje het met de Regieringhe van dese Gheunieerde Provincien alsoo ghestelt is, dat in ghevviichtighe saecken, soo vvel de Politie, als de Religie, ofte Kercken belangende, niet en can besloten vverden, dan naer voorgaende deliberatie daer over inden Steden by hare bredere vergaderinghe ghehouden. Ende dat oversulcx niet alleene voor vele jaren, maer oock nu onlangs eenighe concepten van Kercken-ordeninge aen uvve E. ende VV. gesonden sijn ghevveest, om daer van elck by den haeren te delibereren: Dat ooc de saecke D. Conradi Vorstij, ende vvat meer de vvelstant van de Kercken soude mogen aengaen, alsnu ende alsdan de selve voorghecomen is: Soo isset geheel noodigh, om vvel ende naer den VVoorde Gods, van soodanighe Kerckelijcke dinghen te oordeelen, dat uvve E. goede kennisse daer van hebbe. VVant ghelijck men sonder licht niet en can sien, soo ist onmoghelijck sonder kennisse recht te oordeelen. In Politijcke saecken nu, die van ghevviichte sijn, vvort dese voorsichticheyt vvel ghe-

[2]

bruyct, datmen daer over met eenighe Rechts-gheleerde consuleert, t'zy dat de Steden die hebben aen haer selven, als daer sijn de Pensionarissen, ofte datse die buyten haere Stadt soecken. VVaert dat alsoo in Kerckelijcke saecken, die uvve E. ende VV. mede verschijnen, de Predicanten die van de selve vvel de beste kennisse hebben, vvierden ghevraeght: So souden uvve E. ende VV. goede instructie ende onderrichtinghe, van die moghen ontfanghen, ende daer door in soodanighe svvare deliberatien gheholpen vverden: Om vvat vruchtbaerlicx voor de Kercken te besluuten. Devvilje men dit niet en siet gheschieden: Soo is het naeste, dat de Predicanten die over de Kercke tot opsienders ende Herders sijn gestelt, vvanneerse Materie ende oorsaecke daer toe hebben, soodanighe dingen verhandelen, ende te passe brengen, die tot instructie ende ondervvijsinghe van de E. Magistraten Hoogher ende Legher-standes, souden moghen dienen: Op dat hare E. mochten vveten, vvat haer Ampt ende Offitie is, ontrent de Kerckelicke Oorden, naer den VVoorde Gods, ende het gheduyrigh ghebruyck van de Christelijcke Kercke: Soo voor, als naer datse Christelicke Overheden heeft ghecreghen, om sich daer naer in hare deliberatien te reguleren. Hare E. vvorden niet alleene in de H. Schrift, maer oock van D. Vtenbogaert in sijn Tractaet, van de macht eener Christelycker Hooghe Overheydt in Kerckelijcke saecken. vermaent: Datse het Woort Gods sullen lesen ende ter Hertzen vatten als den Regel van al haer doen, ende laeten, sorchvuldelijck wachtende, die palen te overschrijden. Soo ist immers reden, dat de Dienaren des selven Goddelijcken VVoorts, de Christelijcke Magistraten daer uyt voordraghen, vvat haere E. ontrent de uyterlicke oorden, ende regieringe der Kercken, souden behooren te doen, ofte te laten.

Dit hebben sommighe Geleerde, ende getrouvve Pre-

[3]

dicanten, over veele jaeren gedaen, niet alleene mondelijc maer oock schriftelic, het vvelcke nu, alsoot in dese tegenvwoordighe tijden (in de vvelcke men siet, dat niet alleene in de oorden, maer oock in de Leere der Kercken veranderinghe ghesocht vvort) vvonderlicke vvel past: door den druck ghemeyn is ghemaect. Soodanigh is her Tractaetgen van VVernerus Helmichius S. ghed. ghenaemt: Grondigh Bericht van de Wettelicke Beroepinghe der Predicanten ofte Kercken-dienaren, mitsgaders van de nootwendicheyt des Kercken-raets, onlangs uyt-ghegheven. Dit behoort uvve E. ende VV. dies te aengenamer te vvesen, om dat de selve Autheur, vvel bekend is, als die vele jaren in uvve E. Stadt, den Dienst van de Christelicke Ghemeente met goeden lof, ende in alle ghetrouvvicheyt heeft betreden. Daer toe can oock uvve E. dienen, de grondige, ende treffelicke Predicatie, van D. Iohanne Vtenbogaert, die sijne E. mede ontrent de selve tijdt, ende (ghelijck ick achten moet) om de selve oorsaecke vville, heeft gedaen. Ghelijck nu dese Predicatie, van eenen inhoud is, met het voorsz Tractaetgen D. Helmichij: Also comptse daer medevvel overeen, als oock met het ghevoelen van de Ghereformeerde Kercke, vvant daer in soo vvel de vryheydt ende het recht der Kercke, als de behoorelicke macht van een Christelicke Hooghe Overheydt aenghevvesen, ende voorghestaen vvort. Soo nu yemant mochte dencken dat sijne E. daer naer sijn gevoelen verandert hadde, ende dat sijn Tractaet van de macht eener Hoogher Christelicke Overheydt in Kerckelicke saecken, teghens de voorgeroerde Predicatie street: Die sal door het lesen van sijn Voor-looper op het lae ende Neen, teghens hen uyt-ghegaen, veel anders vernemen, ende bevinden, dat hy t'selve uytdruckelijck

¹ Vtenbogaert vant Ampt eener Christelijcker Overheydt &c. Pag. 135.

ontkent. Te vveten:² Dat sijn Predicatie strydigh soude wesen teghens sijn Tractaet. Hy seydt oock daer naer: Dat hy een

[6]

clare aenwysinghe al ghereet hadde,³ dat sijn Boeck, ende Predicatie niet en sijn lae en Neen, soo vele aengaet de principale questie, ofte saecke, die int eene ende t'ander verhandelt wort. Item: Twee dinghen hebbe ick u dan te segghen, voornamelijck. Eerst dat mijn Boec ende Predicatie niet en sijn lae ende Neen, ende dat die sulcx seydt met onwaerheyt omme-gaet, ende u bedrieght. Vorder: Ick segghe ront ende opentlijc nyt, dat tusschen de Predicatie ende mijn Boeck geen strijt en is, dat ick my selven niet tegen en spreecke, datter gheen lae en Neen en is, soo vele aengaet de principaelste questie, ende materie die ic int eene ende int andere verhandele.

Vvat volght hier uyt anders, dan dat zyne E. noch blijft ende persisteert by het gevoelen dat hy in zyne Predicatie heeft gheopenbaert, aengaende de vryheyt ende het recht der Kercke int ghemeyn, ende insonderheyt in het beroepen, ende af-setten der Predicanten: VVelcke vvel het voornaempste deel van de Kerckelicke Oorden is? Daeromme oock de Kercken sich vindende hier in vercort, ende verhindert, hebben int laer 1591, (ghelijck in mijn navolghende Tractaet verhaelt vwort) door hare Ghe deputeerde aen de E. M. Heeren Staten van Hollandt ende VWest-vrieslandt versocht: Indien voor die tijdt niet en soude connen een gheauthoriseerde Kercken-ordeninghe gevonden vverden, (also daer cleyne apparentie toe vvas:) Dat voort eerste soude moghen werden gheresolueert: Dat niemant het Predick-ampt in de voorsz Landen en sal moghen bedienen, dan die Wettelijck gheexamineert, ende toeghelaten sal sijn. Dat mede, de onghereguleerde Predicanten, in Leere, ofte leven, onder Kerckelicke censuren onverhindert, in ordre voortaan sullen moghen werden gehouden. Mits dat dieghene die hem beswaert vint, hem sal ghedraghen aen de Synode particulier. Item: Dat het Synodus particulier tegenwoordelijck, ende alle Iare sal mogen beschreven worden, ende voorts bequame Commissarissen by den Staten gheordineert die op de Synodale Vergaderinghe tegenwoor-

[7]

digh sullen wesen, etc. Dit hebben de Kercken doenmael van de voornoemde Heeren vercreghen: Naer luyt van haere E. M. Acte, daer onder stont: Ghedaen inden Haghe, onder t'Zeghel van de Staten voornoemt hier op ghedruct, den 5en. September, 1591. Ter Ordonnantie van de Staten, ende onder-teeckent. C. de Rechtere.

Dit recht dat de Kercken van de vryheyt af hadden ghebruyct, ende ten laesten, door openbare Acte van de E. M. Heeren Staten onder haren Zeghel gheconfirmeert vvas, (soo vvy nu hebben ghehoort) is hen-lieden vveder benomen. Soo datse van't laer 1608. t'zint dat de Synode particulier tot Dordrecht gehouden is ghevveest, t'vvelck nu haest vier laren vvesen sal, gheen particulieren Synodum meer hebben ghehad. Maer dat elcke Classis op haer selven is ghebleven, sonder eenige correspondentie met malcanderen te hebben, gelijk vvel te vooren. VVaer doore gheschiet is, dat gheen cleyne tvvist, soo om de Leere, als om de Oorden der Kercke, voornamelijck t'ghene de beroepinghe, examinatie, ende toelatinghe der Predicanten aengaet, tusschen de Classen ofte de Kercken geresen sijnde: Sommighe der selver, van malcanderen sijn gescheurt ende de andere in groot perijckel staen, om ghescheurt te vverden: Sonder dat de eene de andere can helpen, ofte ten besten raden, om datse van malcanderen gesepareert sijn, ende hun alle macht, ende autoriteyt in Kerckelicke saecken benomen is. t'Is oock kennelijc, hoe dat in sommighen plaetsen toegaet, datmen begonnen heeft een Predicant, ofte tvvee af te setten, sonder eenighe VVettelijcke Proceduere, ofte verhooringhe van saecken, Kerckelicke, ofte Politijcke daer toe te ghebruycken. t'VVelck op anderen plaetsen lichtelick na-ghevolght soude vverden, soo men niet en vreesde de menichte ende het proffijt datmen vande

[6]

van de selve treckt, te verliesen. Maer of de opgheresene svaricheyt daer mede te helpen sy, moghen de verstandighe oordeelen. Ick en can anders gheen gevoelen hebben, dan dat het Olie in't vier is: Gelijk men alreede vvel verneempt, ende noch bet vernemen sal.

Vvat salmen hier van segghen? Dat het is naer de Predicatie van D. Vtenbogaert? dat en sal sijne E. selfs niet bekennen. Maer t'selve houden voor een sorghelijcke confusie ende disordre: ghenoeghsaem om soo vvel de Kercken, als de Landen te verderven, in dese ghevaerlicke tijden die vvy nu beleven. VWant vvat staet daer van anders te vervvachten? dan dat de Herten van die ghene, die dus langhe Professie hebben ghedaen van de Gereformeerde Religie, (diese voor haer opperste goet houden) van hare VVettelicke Overheden hoe langs hoe meer sullen vervvremden. Ende soo ghenegen niet en sullen sijn, om met goet ende bloet, onder soodanighe regieringe de Landen voor

² Voorrede van den Voor-looper. Voorloper pag. 1.

³ Pag. 2.

te staen, alsse vvel daer te vooren hebben gedaen. Soo sorghelick is de veranderinghe in de Religie, door de diffentien ende oneenicheden die daer uyt plegen te rijzen, als de saecken niet vvel ende vvijselick vvorden beleyt: Soo dat het Lant in geen cleyn perijckel daer door vvort ghestelt. Dese Vreese heeft oock D. Vtenbogaert selve, ghelijck vvy sien moghen in de Voor-rede van sijn Voor-loper, aen de Christelicke Gemeente, ende Borgerschap der Stadt Vtrecht, daer dit vier der oneenicheyt niet vveynigher ontsteecken is, als hier in Hollandt. Hy seyt: Datmen de Kercke Gods aldaer heeft sien floreren, ende bloeyen, soo seere als eenighe andere van de Nabuyr-plaetsen. Maer dat by nu siet, met bedroefder Herten, dat sommighe onder hen-lieden sedert de laeste alteratie, van hunne Leeraers af-keerigh gheworden zijn. Door de alteratie, verstaet hy de beroerte die teghens de Magistraet aldaer opghevveect is: Het can vvel

[7]

vvesen, dat eenighe van de gheene die sich te vooren van haere Leeraers ter oorsaecke van de veranderinghe in de Leere afghesondert hadden, door een onbedachten yver te verre zijn gheloopen. Ende dat d'een altaratie de ander heeft ghecauseert, ghelijck seer ghemeenelick plach te geschieden. Maer de andere die sich noch vreempt houden ende afkerigh van hunne Predicanten aldaer, en connen daer mede niet beschuldigh vvorden. Sy en vvenden oock geen andere oorsaecke voor van dese vervreemdinghe, als de verscheydentheydt des gevoelens, ende der Leere, diese in de selve hunne Predicanten hebben ghespuert. VVillende blijven by de eenicheyt der Religie ende Leere, daer in sy met alle andere Ghereformeerde Kercken dus langhe hebben ghestaen, tot dat in de Synode Nationael daer van behoorlick gheoordeelt vverde. Dit en is my niet onbekent, vvant ic daer af goet bescheyt soude connen thoonen.

Maer vvat is syne vreese? Dat gheeft hy te kennen met dese vvorden: Mijn meeninghe is even-wel gheweest, om sulcx alsser mochte schuylen (te vveten de Leere aengaende) te verstaen, ende te sien, wat ghenade ende bequame weghe de goede Godt soude gheven, ende wijsen, om u in waeren Gheloove, Hoope ende Liefde by malcanderen te helpen houden: Ten eynde wy alsoo te ghelijck met waere boetvaerdicheyt des levens, midtsgaders cracht van bidden, ende suchten, den Heere onsen Godt in Christo Iesu ontmoetende, syne rechtveerdighe gramschap mochten voorcoomen, ende van onsen Halse af-weeren t'grouwelicke onheyl dat onsen Vaderlande dreyght. Ende alsoo ter schanden maecken de practijken des Duyvels, ende syne instrumenten, die onder eenen vermommen schijn, ons soecken eerst onder malcanderen te verwerren, ende daer naer over hoop te werpen, om in't eynde ten roove ghegeven te worden, den gheenen die wy van outs wel kennen, ende ons niet goets en gunnen. Even dit gruvvelick onheyl

[8]

ende verderf vreesen vvy mede. Dit vreesen ooc alle andere Geunieerde Provincien, ende syn op't hooghste daer mede becommert. Hoe onse Nabuyren, ende insonderheydt den Coninck van groot Britannien (metten vvelcken vvy tot noch toe in Leere ende Religie gemeenschap hebben gehad, ende vvaer op het loffelicke Verbont eertijds met dese Landen gemaect, principalick rustet) met ons bevveeght is, achte ick datmen uyt syne Mat. Brieven. ende Proposition door sijnen Ambassadeur tot verscheyden reysen ghedaen, ten vollen heeft connen vernemen. My en is oock niet onbekent (also ic laest in Vlaenderen. zijnde vvel hebbe verstaen) datse aen die zijde, niet vveynigh haer profijt meenen te doen, met onse dissentie. VVant sy daer uyt besluyten, dat vvy nootsaekelic een Hooft sullen moeten hebben. VVat sy voor een Hooft meenen, ende ons vvel souden toel-egghen, is licht te oordelen.

Maer vvat raet, om van dese vreese verlost te vverden? ende dit gruvvelick onheyl te ontghaen? Gheen andere, dan dat de voorighe ruste ende vrede der Kercken vveder gebracht vverde, door het vvech-nemen van de seer schadelicke tvvist, die om de Leere, ende de Regieringhe der Kercken overghecomen is. Hoe sal dat nu geschieden? Men is ten vorsten vvel schuldigh, ghelijck D. Vtenbogaert hier boven heeft gheseyd: Met vvare Boetvaerdicheyt des Levens, met cracht van bidden ende suchten, den Heere onsen Godt in Christo Iesu ontmoetende, syne rechtveerdighe gramschap voor te comen &c. Maer dat is alleene niet ghenoech, daer moeten ooc bequame middelen ende remedien, om tot dat selve ghevunschte eynde te gheraecken, voorghenomen vverden. Gelijck D. Vtenbogaert mede vvel sal bekennen. VVat middel is nu daer toe? Ick en vveet gheen bequamer aen te vvijsen, dan t'gheene selfs ten tijden der Apostelen, ende daer naer

[9]

tot allen tijden soo voor, als naer dat de Kercken Christelicke Overheden hebben ghecreghen, ghebruyckt is ghevorden. Te vveten: Een vvettelicke vergaderinge van Predicanten ende Ouderlinghen, diemen ghevvoor is Synode ofte Concilium te noemen. Om in de selve, ten overstaen vande Hooge Overheyte, ende op't believen van haere E. M. soodanighe oorden der Kercken te beramen, als men achten sal tot regieringhe der selver in de Gheunieerde Provincien noodigh te

vvesen. Om mede neerstelick te letten op de Leere, die tot noch toe staende dese vryhey openbaerlick ghepredickt ende gheleerd is ghevorden, conform de Confessie ende Catechisme. Ende de selve te confirmeren, ofte te verbeteren, somen naer voorgaende examinatie ende ondersoeck, met ghemeyn advijs bevinden sal te behooren.

Dit middel hebben de seer Vermogh. Heeren Staten Generael van de Gheunieerde Provincien, selfs hier toe vercooren: VVanneer haere H. M. ontrent ses laren geleden, een generale ofte Nationale Synode hebben geconsenteert, ende Acte daer van aende Kercken hebben verleent:⁴ Inhoudende dese clausule, dat in de selve Synode de Confessie ende Catechisme der Nederlandtschen Kercken soudén gherevideert vvorden. Daer by de voorgenoemde Heeren beloofden metten eersten een seeckere vergaderinghe uyt alle Provincien te beschrijven, om de voorsz Synode Generael te prepareren. Dese Acte hebben de Kercken gheaccepteert, in hare Synodale vergaderinghe, gehouden binnen Gorinchum in't laer 1606. niet tegenstaende de svaricheyt die van velen daer over vvorde ghemoveert, vvant het hem liet aensien, als of veranderinghe van Religie daer mede ghesocht vvorde. Maer daer van anders onderricht zijnde, by de E. M. Heeren Staten Commissarissen, die in de Synode present vvaren, syn

[10]

daer-mede vvél te vreden gevveest, niet anders vvenschende dan dat de selve Synode Nationael mochte ghevordert vvorden. Het vvélcke sy oock haren Ghedeputeerden hebben belast te versorghen. De preparatore vergaderinghe is daer op ghevolght inden Haghe, in't laer 1607.

Soo dat men anders niet en dochte, dan datde Synodus haest soude gehouden vvorden, ende men daer naer heeft verlanght. Doct. Arminius, selfs heeft op dese Synode gevacht, als blijkt uyt synen Briefaen my geschreven in't Latijn, daer dese vvorden staen, in ghemeene spraecke overgheset: ick hebbe gheantwoordt, dat ick in de Synode Nationael soude verclaren t'ghene ick hadde. Dat ik nu bereyt ben te doen, soo haest de selve by een compt. t'Welcke ick hoope dat gheschieden sal, ende met groote begeerte verwacht. Maer ghy maect my twyffelachtich door dese woorden, die als een tusschenrede van u daer by zijn ghesteldt. (ghelijck ghy u selven wijs maect.) Hoe? Soude ick my niet verseeckert houden, dat de Synodus haest by een comen sal, dewijle ick verstaer, dat de Heeren Staten nu bewillight hebben, in't gheene, dat over vele laren dicmael versocht zijnde, niet en heeft connen vercreghen worden?

Hier sien vvy, dat hy niet alleene naer die Synode ghehoopt, ende verlanght heeft: Maer ooc van de selve hem verseeckert heeft ghehouden, teghens de tvvijffelinghe die ick hadde ghemoveert. Daer naer verclaert hy, hoe noodich de selve Synode Nationael zy. Tekennen ghevende, dat in gheen andere vergaderinghe noch particuliere, noch Provinciale, maer alleene in de Generale Synode het different dat in de Leere is, can ghehandeldt vvorden.

Waer toe sal ick (seyt hy)⁵ de Particuliere Synode voorstellen, dat ick hebbe teghens de Leere van sommige, die ghy de Kercke noemt? Op datse die soude verbeteren? Dat en canse niet doen, om datse die autoriteyt, ofte macht niet en heeft, om die questie te beslichten, die alle Kercken van de Geunieerde Provincien aen-

[11]

gaet. Waer toe sal een Particulier Synodus kennisse nemen van t'ghene dat ick voor te stellen hebbe, in de Generale Synode? Sal't daer toe dienen op datse ordinere warmen ghelooven sal, eermen ter plaetsen compt daer dat oordeel sal uyt ghesproocken worden? ende dat eene alleene daer van oordeele, ende de andere werden voor-by gegaen? Hier sien vvy vvederomme, dat naer het gevoelen van D. Arminio selfs, daer gheen ander middel is, vvaer door de svaricheden, die om de Leere opgheresen zijn, in de Kercke, geeyndicht connen vvorden, dan door het oordeel van soodanighe Nationale Synode.

Dit alles vvort bevestight in syn verclaringhe aen de E. M. Heeren Staten van Hollandt ende VVest-vrieslant gedaen, in't laer 1608. Daer vint hy goet,⁶ dat alles totten Nationale Synode soude uytghesteldt worden. VVeynich daer naer seydt hy:⁷ dat hy den Ghedeputeerden des suyt-Hollanschen Synodi gheweyghert heeft, syn bedencken in Religions saecken te ontdecken. Segghende: Dat het niet en conde bequamelick, ofte stichelick gheschieden, dan in Synodo Nationali. Welcken wy haest (seydt hy) volghens het consent der E. M. Heeren Staten, hoopten te houden. In welcke ick beloofde my soo naecktelick te verclaren, dat sy gheen oorsaecke soudén hebben te clagen, dat yets achter ghehouden waere. Op dese Synode hebben de Heeren Curateuren der Vniversiteyt van Leyden, mede

⁴ Besiet Arminii verclar. pag. 46.

⁵ NOTA.

⁶ Verclar. pag. 3.

⁷ Verclar. pag. 4.

de Ghedeputeerde des Synodi ghevvesen, met dese voordien:⁸ Soo yemant meende, dat yet anders in de Vniversiteyt worde geleert als behoort, dat sulcx soude moghen in de Synodo Nationali (welcke men hoopt dat cortelick soude ghehouden werden) aenghedient ende verhandelt werden. Ten laesten seyt Arminius,⁹ dat het eynde des Nationalen Synodi is, te besien, of alle dinghen in de Kercke wel ghestelt syn. Waer toe voornamelick behoort het ondersoek van de Leere, soo wel die daer inne ontfanghen is door ghemeene toe-stemminghe als die van yeder Leerder wert gegheven. Devvile dan de voorsz Synode, so noot-

[12]

vvendich gheacht is ghevveest van Arminio selfs, ende de Heeren Curateuren daer op hebben gehoopt: Ghelijckse oock van allen Kercken in't gemeyn, met groote devotie is vervvacht ghevworden, als het eynde van alle dese svaricheden: Soo dat noch dese voor-leden Somer, uyt elcke Provincie een Predicant inden Haghe vershenen is, om de vorderinghe van dese Synode, aen de E.M. Heeren Staten Generael te versoeken: Soo is daer uyt ghenoech af te nemen, dat daer gheen ander middel, noch raedt en is, om uyt dese svaricheden die dus langhe geduyrt hebben te geraecken; dan het houden van de selve Synode. Die anders denckt, die bedrieght hem selven, ofte laet hem van andere bedrieghen, ende mis-leyden. t'Vvelcke ic achte de oorsaecke te vvesen, vvaeromme dese Synode, die over soo vele laren geconsenteert is, niet en can voort comen. Den vvelcken oock daeromme met rechten alle dese Confusien, Beroerten, VVerringhen ende Argernissen (die soo ghevvasen zijn, datter schier gheen raet meer toe vvesen sal) moeten toe-geschreven vworden. Sy moghen toe-sien, hoe sy't voor Godt sullen verantvvoorden, ende dencken aen t'ghene d'Apostel Paulus seyt:¹⁰ Die, u beroert, sal syn oordeel draghen, wie dat het oock zy.

Maer ghelijck D. Arminius te vooren, al op dese Synode ghetuyght heeft: Alsoo schijnt het vvel dat hy ten laesten, ofte gheen moet daer toe hebbende, ofte sorghende dat het daer naer syn sin niet en soude gaen, van meeninge veranderdt is. Ende de opgheresene svaricheden de E. M. Heeren Staten van Hollandt ende VVest-vrieslant bevolen heeft, om die door hare autoriteyt onder haer gebiedt te beslechten. Ghelijck men sien mach in synen Brief, uyt syn Kranck-bedde aen de voornoemde Heeren Inde duyt gheschreven¹¹: Daer hy hare E. M. ootmoedelicken bidt, datse oratie, niet naelaten willen, over d'onstaene swaricheden soodanighen

[13]

ordre te stellen, als de selve naer haer ampt, als Christelicke Overheden vermoghen, ende tot voorstandt der waerheydt, ende rechtsinnighe op-bouwinghe der Kercken, onder haer ghebedt sorterende sullen bevinden, naer Godts Heylige Woort te behooren. VVaer toe schijnt dit anders te strecken, als om dese Provincie van alle ander Gheunieerde Provincien in't stuck van de Religie ende Leere, af te scheyden? Hier boven heeft hy verclaert, dat het ondersoek van de Leere in de Nationale Synode behoort te gheschieden. Dat dit het principaelste eynde des selven is. Dat het bedencken dat hy hadde in Religies saecken, niet en conde bequamelicker ende stichtelicker ondeckt, ende gehandelt worden, dan in Synodo Nationali: Nu vvil hy dat het hier sal gheschieden, door de autoriteyt van de E. M. Heeren Staten van Hollandt ende VVest-vrieslandt, onder haer ghebedt.

Hier op siet oock het ghene D. Petrus Bertius in syn Lijc-oratie over de begravinghe D. Arminii ghedaen, onder andere dit heeft gheseydt: Want (Godt betert) hier toe zyn wy ghecomen dat het schijnt dat wy meer om de Religie te stellen, als om de Superstitie te verdrijven behoeven te arbeyden. Soo en is naer syn opinie de Religie hier te Lande noch niet gestelt.

Ende vvie sal dat doen? Dat gheeft hy niet duysterlick te kennen, in syn Voor-rede, op de selve Lijc-oratie daer hy aldus seyt: Derhalven bidde ick vriendelick, ende begeere ernstelick, dat ghy doch al het quaet nae-dencken, dat ghy op syn (Arminii) persoone soudt moghen ghenomen hebben, wilt afleggen, ende van syn persoone, van onse Vniversiteyt, ende van de wijze ende voorsichtighe raedtslagen der E. Heeren Curateurs, ende der Doorluchtige Heeren Staten in toe-comende tijden ten besten gevoelen, ende spreecken. So compt het dan, (naer syn oordeel) den E. M. Heeren Staten van Hollandt ende VVest-vrieslandt ten voorsten, ende daer naer de E. Heeren Curateuren toe, de Religie, soo in haer Landt, als in de Vniversiteyt van

[14]

Leyden te stellen, ende te ordineren. Daer en souden vvy niet teghens hebben, soo verre de voornoemde Heeren Staten voor-hadden, sich, midtsgaders hare Vniversiteyt, in't stuck van Religie ende Leere, af te sonderen, van alle andere Gheunieerde Provincien, als oock van eenighe andere vermaerde Schoolen, ofte Vniversiteyten, die hier te Lande, ofte buyten s'Landts, onder die vande

⁸ Verclar. pag. 3.

⁹ Verclar. pag. 47.

¹⁰ Gal. 5. 10.

¹¹ Inde duytsche Lijc-oratie.

Gereformeerde Religie mochten vvesen. Maer dat moste eerst, naer voorgaende deliberatie inde Steden, by den haren gehouden, Staets-vvijsse gheresolveert vvesen: Met kennisse ende advvijs van de Kercken deses Landts. Die ick achte dat nimmermeer daer in sullen vwillen consenteren, maer sullen vwillen blijven by de eenicheydt van de Ghereformeerde Religie, in de Leere, ende principale Ceremonien, door't middel van de Nationale Synode, die al over de vijf laren, vande Hooch mogende Heeren Staten gheconsenteert is ghevveest. Soo datmen niet en heeft te vervvachten, dat de Kercken van dese Provincie, sich sullen laten af-scheyden, van de selve Vnie, die dese veertich jaren lanck, met groote vrucht geobserveert is gevveest. Ghelijck ick oock niet en dencke, dat de Steden teghens de vville ende danc van hare Kercken, daer toe sullen verstaen, maer de saecke beter in sien. VVant ick achte dat vele vvel beginnen te mercken, vvat het al in heeft, de Religie te stellen, ofte eenighe veranderinge sonder noot, in de Leere te maecken.

Men heeft nu vier verscheyden Resolutien ghenomen in den Hage, over de vijf artijckelen van den Arminianen den Heeren Staten in haere Remonstrantie overghegheven.

Maer vvat heeft-men daer mede gevoordert, ofte uyt gerecht? Niet met allen: Dan dat mijn Heeren haer selven, ende hare autoriteyt te cort hebben ghedaen, ende velen Predicanten oorsaecke hebben ghegheven, om daer over te claghen. VVant siet hoemen gheprocedeert heeft.

[15]

De eerste Resolutie ghenomen in Septembri 1610 (Daer mede belast vvorde: Datmen de aencomende Kercken-dienaren, in't doen van de Examinatie voorder niet en sal beswaren, als van oudts ghebruyckelick is gheweest, ende sonderlinghe in't stuck van de Predestinatie hoogher nochte swaerder niet, als inde vijf by-ghevoeghde Artijckelen wordt verclaerd:) En is niet ghesonden aen alle de Classen, veel vveynigher aen een particulier ofte Provinciale Synode, op dat de Kercken by een vergaderdt, t'selve mochten overlegghen, ende besien oftse met goede Conscientie sulcx conden aen-nemen, ende alsoo het bevel vande Hooghe Overheyt na-comen. Maer men heeftse alleene ghesonden aen tvvee verscheyden Classen, tot verscheyden tijden. Te vveten aen de Classe van VVoerden, den 24^{en}. Augusti, ende van Leyden den 23^{en}. September daer aen volgende, uyt oorsaecke dat in de selve Classen eenighe examinatie vvas te doen.

Om dies vville nu, dat de Classe van Leyden niet terstontd ghereet en vvas, om t'selve aen te nemen: So zijnder tvvee Heeren Commissarissen vut den Haghe daervvaerts ghesonden: Die gheassisteert van eenighe uyt de E. Magistraet der Stadt Leyden, in de Classe verscheenen zijn, de Leden des selven af-vragende, oftse souden begeeren nae te comen het bevel van de Ghecommitteerde Raden van de Staten, aen de Classe voorsz. ghedaen, den 23^{en}. Septembris laest-leden &c. Daer op sy terstont hebben moeten antvvoorden, sonder dat hen eenich respijt ghegheven is, om daer over met malcanderen te beraedtslagen. Hier in hebben sommige Predicanten, ende met namen Festus Hommius Predicant tot Leyden svaricheydt gemaect. Ende alsoo een van de voor-seyde Ghecommitteerde seer heftelick uyt-voer, soo teghens de ghemeene Predicanten hier te Lande, als oock teghens de Persoone Festi Hommii voorsz. VVaer door hy groote oorsaecke hadde, om be-

[16]

ducht te vvesen, dat van dese saecke geen onpartijlich rappoort en soude ghedaen vvorden: Soo heeft hy versocht, dat hy syn antvvoordt soude moghen selve by gheschrifte stellen. Het vvelcke ten laetsten hem is toe-ghelaten. Dit salmen hier achter vinden, op datmen mach oordelen, of het soo onbillick is, als het van sommige vvel mochte ghehouden vverden.

De tvveede Resolutie ghenomen den 20^{en}. Mey 1611.¹² over de conferentie inden Haghe ghehouden, tusschen ses Predicanten aen elcke zijde, gaet alleene die tvvaelff Predicanten aen. Als blijkt uyt het besluit, van de selve Resolutie. Daer aldus staet: Naer al het welcke, de voor-seyde Predicanten te samen, ende bysonder aenghenomen hebben, hen in ghehoorsaemheydt te reguleren. Ick late hier ongemerct, vvat de ses Predicanten die teghens de Remonstranten gesteldt zijn, hier op souden vveten te segghen: Maer segge alleene, dat de andere, tot vvelckers kennisse dit niet ghecomen is, die over sulcx niet aen-ghenomen hebben, sich daer naer in ghehoorsaemheydt te reguleren, niet en connen van onghehoorsaemheydt beschuldighet vverden. Behalven andere svaricheden meer, die daer in aen te mercken staen. VVant vvie sal daer van oordele, of een Predicant hier in ghehoorsaem, ofte onghehoorsaem sy ghevveest? De E. Magistraet van Rotterdam heeft haren Predicant van vvegghen dese onghehoorsaemheydt, die hem op-gheleydt is, van synen dienst af-ghesteldt. VVat seydt nu hier toe de af-ghesette Predicant? Hy ontkendt vvel expresselick de selve onghehoorsaemheydt, ende claeght, dat hy t'onrechte van synen dienst is af-gheset. Ghelijc men sien mach, in syn verantvvoordinghe, teghens den Brief van mijn Heeren van Rotterdam, aen andere

¹² De tweede Resolutie.

Steden van Hollant ende VWest-vrieslant gesonden. VVelcke nu beyde door den druck ghemeyn zijn ghemaectt.

[17]

Ter goeder trouwen; Is dit de oorden, die de Kercken hebben te vervvachten, in't aen-nemen ende af-setten der Predicanten? Soo hadde ick liever een Hondt-slagher te vvesen in de Publicke Kercke, als een Predicant, ende op sulcke vvijsse t'onrechte gheblammeert te vverden het gantsche Landt deur, als vveder-hoorich, den bevele der H. Overheydt. Maer die sulcx vvedervaert, moghen hun daarmede noch troosten, datse sich tegens sodanigh onrecht, opentlick voor alle Man moghen defenderen, ende soo vvel ghelooft sullen vverden, als hare Parthyen. Ende vvat sal het eynde vvesen van sulcke debatten, ende particuliere verantvvoordinghe, teghens de particuliere Overheden, die sich sodanighe macht aen-nemen? Anders, als de vilipendentie ofte cleyen-achinghe van hare E. autoriteyt? Ende by ghevolghe oock van de Ed. M. Heeren Staten, die hier in door goede oorden niet en voor-sien? Soo dat het al t'samen op hare E. ende M. Regieringhe aen-compt. VVelcke daer door over al gheblammeert ende ghelastert sal vvorden.

De derde Resolutie is ghenomen, den 15^{en}. November 1611.¹³ Vermeldende dat de E.M. Heeren Staten, van Hollandt ende VWest-vrieslandt, noch persisteren by hare Resolutie, den 20^{en}. Mey laest-leden in Kerckelicke saecken ghenomen. Ende houdende voor onbehoorlick, t'ghene daer-teghens by yemandt is ghedaen. VVie sal sich dit aen-trecken, daer niemant en vverdt ghenoompt? Of hoe salmen vveten vvie daer mede ghemeent vvordt? Van vvelcke zijde, ende van vvien daer-teghens is ghedaen? Soude elck van die Predicanten niet vvel oorsaecke hebben, om te vrighen, ben ick't mijn Heeren? Dit dient ymmers niet tot haerder eere. Heeft yemandt yet ghedaen teghens de voor-seyde Resolutie van Ed. M. Heeren Staten, naer de vvelcke hy selfs beloofd heeft, sich in ghehoorsaemheydt te reguleren; Soo ist reden, dat behoorlicke kennisse daer van vverde ghenomen, ende

[18]

hy schuldigh bevonden zijnde, daer over vverde ghestraft. Dat vvare veel beter, dan datse al t'samen alsoo suspect souden ghemaectt vvorden, ghelijck hier gheschiet.

Daer naer ordineren ende bevelen, de E. M. Heeren Staten van nieuws, allen, ende een yeghelicken hen daer naer te reguleren, op pene, van als Wederhoorighe vanden bevele der Hooghe Overheydt ghestraft te worden. Hier dient ten eersten ghevveten, of dit den voorsz. tvvaelff Predicanten, die tot de Conferentie ghebruyckt zijn, alleene aengaet, of alle andere Predicanten in't ghemeyn. Daer naer: Of het alleene siet, op de naeeste Resolutie ghenomen den 20^{en}. Mey, ofte ooc op de voorgaende vande Iare 1610. in September. VVant devvijle sy van verscheyden inhoudt zijn, soo behoorende onderscheyden te vverden. Daer sullen genoegh Predicanten vvesen, die in de Resolutie vanden 20^{en}. Mey, gheen svvaricheyt en sullen maecken, om die by provisie naer te comen; Maer vvel in de eerste, daer mede gheordincert vvort, hoe de Predicanten sich sullen draghen, in't examineren, ende opnemen van die ghene, die eerstmael inden dienst sullen ghesteldt vverden. Devvijle de selve eerste Resolutie, in dese derde vveder vvort verhaelt; ende bevesticht: Soo en dencke ick anders niet (indien-se de Predicanten vvert voor gehouden) Of vele van die, sullen sich daer over in haer ghemoedt besvvaert vinden, ende t'selve niet connen aen-nemen. Sullen die dan niet voor VVederhoorighe ghehouden, ende ghelijck hier gedreyght vvort, daer over gestraft moeten vverden, met afstellinghe vanden dienst? VVant dat achte ick, dat de straffe soude vvesen. Ende hoe soude dit toe-gaen? Soudense nergkens ghehoordt vvorden, ofte hare defensie moghen doen? Ofte soude't ghenoech vvesen, dat het alsoo van de Hooghe Overheydt, sonder hare vvete ende kennisse vvare geresolveert? VVie en siet niet vvat al svvaricheydt daer inne steeck? Ende

[19]

vvaer toe dat het ten laesten soude moghen strecken? Te vveten, om een schadelicke commotie in het Lant te vervvrecken. VVant hoe verre soude'r vvesen, van Tyrannie ende ghevveltdt, die onverdraghelick is, in dese vrye Landen?

D. Vtenbogaert en schrijft nergkens de Hooghe Overheydt een absolute macht toe, in Kerckelicke saecken, maer die bepaelt is door Godts VVoort. Godt heeft u (seyt hy) het ampt topperste ghebedt ghegheven over de Ghemeenten uwer gehoorsaembeydt, maer naer syn Woort.¹⁴ Daeromme acht hy't ooc gheoorloft te zijn, datmen aen dat selve vvordt de bevelen van de Overheden sal beproeven, ofse billick zijn, ofte niet.¹⁵ Syn hare bevelen billick (seydt hy) soo behoort hyse (te vveten den Autheur van Iae en Neen, daer hy teghens schrijft) te ghehoorsamen. Synse onbillick, ende teghens Godt, hy heeft middel om sulcx den Overheden te verthoonen, ten eynde sy op-houden.

¹³ De derde Resolutie

¹⁴ Int besluyt van syn boec, van het ampt der H. Overheydt.

¹⁵ Voorloop pag. 2.

soodanighe bevelen te gheven. Item: Hy ende alle de Wereldt weten, dat onse Overheydt den soodanighen geen ghehoor en weyghert. Indien de Overheydt (naer syn E. segghen) een bysondere persooone, gheen ghehoor en soude vveygheren, veel vveynigher behoort het den Kercken ende den Predicanten onder haer ghebiet staende, gevveyghert te vvorden. Devvyle dan de selve hare Collegien hebben, als Kercken-raden, Classen, particuliere ofte Provinciale Synoden, soude't niet vvel voeghen, dat die dinghen, die mijn Heeren voor-hebben te bevelen, eerst souden in een Kerckelicke vergaderinge voor-ghestelt vvorden? Op datmen aldaer in de vreesse des Heeren mochte over-legghen, soo vvel, of het den VVoorde Godts conform vvaere, als of het profitelicken mochte bevonden vverden, voor de Kercken, daer over sy vande Heere Christo haren Meester, onder de gehoorsaemheyte van de Hooghe Overheyte zijn ghesteldt? Dan souden de voornoem-

[20]

de voornoemde Heeren vast gaen, ende hare behoorlicke autoriteyt, ofte respect behouden: VVanneerse den Kercken, ende haren Predicanten niet en bevalen, nochte op-leyden, dan met haer voorgaende advijs, ende kennisse. VVan neer het anders geschiet, so en cant niet vvel gaen. VVant datmen soude meene, vvanneer een Resolutie vande Hoghe Overheydt, niet alleene ghenomen, maer oock gearresteert is, ende in't vverck is begonnen te stellen, dat het dan noch tijdt soude zijn, om door middel van vermaninghe de Hooghe Overheydt daer van af te brengghen, ende te bevveghen, dat hare E. M. souden op-houden (ghelijck Vtenbogaert spreekct) soodanighe bevelen te geven: Dat vware vergheefse moeyte. Sy zijn al te ialours van hare autoriteydt, diese meenen dat daer door vercleent soude vvorden, indien sy van t'ghene datse eens goet ghevonden ende besloten hadden, door de onderrichtinghe van hare Ondersaten mosten desisteren.

Dit is claelick gebleecken, in de beroepinghe D. Vorstii tot Leyden, om Professor te vvesen (in de plaetse D. Arminii) van de H. Theologie. Devvijle hy vande E. E. Heeren Curateuren beroepen vvas: Soo en is daer gheen raedt, middel, noch vvech ghevveest, om t'selve te verhinderen, dat hy tot Leyden niet en soude comen. t'Is kennelick dat de oudtste ende rijckste Stadt van Hollandt, (ick meene Dort, ende Amsterdam) daer teghens zijn ghevveest. Men heeft ghesien vvat ghevoelen de Theologische faculteyt van Heydelbergh van dese saecke heeft gehad. VVat het advijs van de ses Predicanten vvesende al-t'samen Gedeputeerde des Synodi, op eene naer, sy gevveest, (vvanneerse vande E. M. Heeren Staten daer over ghevraeght, ende teghens Vorstium ghehoort zijn ghevvdorden,) can-men sien, uyt de Bedenckingen, diese schriftelick door bevel van de voornoemde Heeren hebben

[21]

overghelevert, ende nae-der-handt in't openbaer zijn gecomen. Daer op is onversiens gevolgt de VVaerschouvinghe van de gheheele Provincie van Vrieslandt, mitsghaders hare Kercken, vvaer doore eenighe dinghen van grooten ghevichte ontdeckt zijn ghevvdorden, daer-men te vooren niet van en hadde ghevveten. Ende also D. Vorstius heeft ghepoogt hem daer tegens te verantvvorden: Soo hebben de Predicanten van Vrieslandt met gelijcke consent als te vooren, haere naerdere VVaerschouvinghe uyt-ghegheven. Daer by gegaen is, een boecxken van D. Sibrando Lubberti tegens Vorstium geschreven, ende den Hooch-vermogenden Heeren Staten Generael toe-geschreven. VVat heeftet al gheholpen? Niet met allen. Iae selfs en heeft daer toe niet connen doen, dat de Majesteyt van groot Britannien ghelesen hebben de het Boec D. Vorstii de natura Dei, ende syn breder verclaringhe: Hem teghens syne beroepinghe, met sulcken ernst ende viericheydt heeft ghesteldt, als-men in syne Mat. Missive, ende de Propositionen van synen Ambassadeur aen de E. M. Heeren Staten Ghenerael ghedaen, speuren mach. Daer by syne Mat. noch persisteert, als blijktt aen de Protestatie onlanghs van synent vveghen gedaen. Ick gheloove, vvanneer daer toe quamen alle andere Provincien, midtsgaders alle uytlandtsche Gereformeerde Kercken, die met ons ghemeenschap hebben in de Religie, Iae gheheel Christenrijck (t'vvelck Vorstius door soodanigh schrijven teghens hem op-ghemaect heeft:) Datmen daer voor niet en soude svvichten. VVoude Godt dat sommighe daer inne niet slachten de onversaeghde Schippers, die door vermetelicke stouticheydt gheen vvindt noch vvere ontsiende, hen selven, ende die met hen-lieden gescheept zijn, dickmaels om den hals brengghen; VVie en sal niet moeten bekennen, dat den Kercken seer vele daer

[22]

aen ghelegghen is, dat in de plaetse D. Arminii (daer ons alle dese moeyte eerst af ghecomen is) niet eene en vvorde ghebracht, die ofte hem ghelijck, ofte noch argher soude vvesen? Ende daeromme vvel reden hebben, om sich daer teghens te stellen?

Sullen die oock voor VVeder-hoorighe den bevelen der Hoogher Overheydt ghehouden, ende daer over ghestraft moeten vverden? Ende vvanneer t'selve gheschiede, vvat soude daer mede gevvdonnen zijn? VVant de Predicanten, hieromme ende om andere dinghen, daer in sy de bevelen van de Hooghe Overheydt niet en souden connen met goeder Conscientie ghehoorsaem vvesen, van hunne

Publicke diensten af-gheset zijnde, en souden daeromme niet laten Dienaren Christi, ende syner Gemeente te blijven. Ende souden doen, ghelijck sommighe Predicanten, die Arminio toe-ghedaen zijn, in hare Remonstrantie aen de E. M. Heeren Staten op't eynde te kennen geven, met dese vvoorden:¹⁶ Indien de Remonstranten hunne Publicke diensten, niet langer met goeder Conscientie, ende met vrede souden connen bedienen, ende betreden: Syn te vreden door uwe E. M. bevel, liever af-standt daer van te doen, omme dan voorts, Godt ende haeren Naesten te dienen, soo sy in Conscientie naer Godts Woordt (altijdt d'onderdanicheydt die sy uwe E. M. schuldich zijn onverseert ende onghequest) sullen vinden te behooren. VVat is dit anders gheseydt? Als; Indien sy van haere Publicke diensten af-standt souden moeten doen: Datse middel souden soecken (ghelijck D. Vtenbogaert in syn Boeck van de macht der Hooghe Overheydt &c. seyt, aengaende de Predicanten, die door de Kercke van haeren dienst af-gheset mochten vverden:)¹⁷ Om even-wel tot quijtinge van haere Conscientie in de Huysen te leeren. Daervan, vvy een exempel hebben in Cornelis VVigherssz tot Hoorn, die van de tijdt dat hy af-gheset is gheveest, tot

[23]

noch toe, in syn eyghen Huys heeft gepredickt, sonder eenighe verhinghe. Dese vryheydt ende het selve recht dat de Remonstranten sich hier toe-meten, sullen de af-ghesette Predicanten, mede gebruycken: Dat is, sy sullen haere Publicke diensten door bevel van de Overheydt om vredes vville verlaten, om dan voorts, Godt ende haren Naesten te dienen, so sy in Conscientie naer Gods vvoort, sullen bevinden te behooren: Ofte een andere plaetse besoeckende, daerse souden moghen beroepen vverden: Ofte oock by haere Ghemeenten blijvende, om de selve soo't op hen-lieden versocht vverde, in't prive te dienen. Sich even-vvel altijds houdende aen de eenicheyt van andere Ghereformeerde Kercken, die by de suyverheydt der Leere blijven, ende onder de ghehoorsaemheydt van hare vvttelicke Overheden, diese de selve, in alle andere dinghen schuldich zijn: Tot dat Godt gratie sal gheven, dat de ontstane svvaricheden, door behoerlicke middelen, die hier vooren aen-ghevesen zijn, sullen mogen vvech-genomen, ende de vrede vveder ghebracht vverden.

VVanneer dat gheschiedt. Te vveten: Dat de af-gesette Predicant, in de Huysen leert. Wat raedt dan? seydt Vtenbogaerd, in syn voorsz. Boeck. Men heeft te vooren daer toe gheen raedt gevveten: Maer heeft by ooghluyckinghe t'selve gheleden, ghelijck oock also, de Lutersche ende Doopers geleden vworden. Maer het schijnt, datmen nu andere raedt daer toe ghevonden heeft. Te vveten: Datmen de af-ghesette Predicant, met Dienaers ter Stadt uyt-vverpt, ghelijck onlanghs gheschiedt is tot Rotterdam. VVat operatie die ongevoonelicke Eclipsis noch hebben sal, vvert de tijdt leeren. Ick hoope het beste. Dit vil ick alleene segghen: Indien de scheuringhe die daer is, soo vvel van de Ghemeente, als van de Classe, door soodanighe procedure, datmen een Predicant

[24]

onverhoort ende onveroordeelt uyt de Stat vverpt, can geheelt ofte genesen vverden: Dat daer niet aen is verbeurt. VVant soodanighe schande, voor een Predicant die een goede Conscientie heeft, goet om dragen is, als het slechts tot vrede van de Kercke mochte dienen. Maer ick sorge veel anders, dat het Olie in't Vier sal vvesen ende meerder verbitteringhe ofte vervreemdinghe sal causeren, totdat ten laesten gheen hoope van vereenighinghe ofte beteringhe meer vvesen sal. Doch vvil ic t'selve Godt den Heere bevelen, ende de vvijsheydt der ghenen, die daer in te spreekken hebben.

De vierde

Nu soude ic mede comen tot de vierde Resolutie inden Haghe ghenomen over de Kerckelicke svvaricheden, den 3^{en}. December 1611.¹⁸ Maer devvijle dat het anders niet en is, dan een confirmatie van de provisionele ordeninge ghesteldt eerst inden Iare 1610. Daer naer in de Maenden van Mey ende September des Iaers 1611. Ghelijck de vvoorden van de Resolutie selfs mede brenghen: Soo salse soo vveynigh van de Kercken, ende hare Predicanten aen-ghenomen vverden, als de voorgaende. t'VVelck mijn Heeren lichtelic vernemen sullen, vvanneer die den Kercken sal voor-gehouden vverden. Dan salmen ooc sien, vvat svvaricheydt het laetste deel van dese Resolutie al in heeft. VVant dat hier mede te verhalen, soude voor dese reyse al te lanc vallen, devvijle ic al-rede uvve E. ende VV. langher op-gehouden hebbe, als ick meende, door de overvloedighe stoffe die my t'elckens voor-ghecomen is. VVaer doore den tegenvvoordighen Brief verre boven haere behoerlicke groote ghevassen is. t'VVelck mijn Heeren my sullen believe ten besten te houden.

Dit vil ick alleene daer by voegghen: Dat ick in goeder Conscientie niet en sie, hoe't moghelic is, dat eenige provisionele oorden over dese svvaricheden de Leere ende oorden

[25]

¹⁶ Remonstratie.

¹⁷ Boec van het ampt der. H. Overheydt, pag. 60.

¹⁸ De vierde Resolutie.

de oorden der Kercken aengaende, tot de Synode Nationael toe, by de E. M. Heeren Staten, soude connen gestelt vvorden, dan door de Provinciale Synode, die over langhe belooft is ghevveest, ende noch van alle Kercken deses Landts vervvacht vverdt. Sonder de selve soo ist al vergheefs, vvat-men soude moghen voor-vvenden ofte doen. Ten can nerghens toe anders strecken, dan tot meerder diffentie ende svvaricheydt. VVant die ghene die noch bedeckt zijn, ende sich als neutrael houden, daer door ontdeekt, ende gheopenbaerdt sullen vverden. Soo dat de Parthyen volcomelick ghereformeert zijnde: elcke Kercke vveten sal, vvatse aen haere Dienaren heeft, vvaer voor datse een yegelick sal houden. VVaer toe can dat nu anders dienen, alsom beroerte te maecken, daer noch vrede is, ghelijck in dese uvve Stadt? Maer indien-men de Kercken by een mach vergadert sien, in een Provinciale Synode, ende aldaer een Broederlicke conferentie vverde aenghesteldt, over dese svvaricheden. Ick en tvvijffele niet, ofte daer door sullen de herten, die nu van malcanderen vervreempt zijn, vvederom vereenight vverden. Vele sullen oock beter ghevoelen beghinnen te krijghen, van haere Overheden, alsse nu vveld doen. Ende also sal daer vvat goets, ten minsten by provisie, over de Kercken moghen besloten vverden. In allen ghevalle, sullen de E. M. Heeren Staten occasie hebben, om den Kercken ende haeren Predicanten voor te houden, t'ghene sy van de selve souden begheeren, ende voor de Landen profijtelic mochten achten: Op dat het aldaer in de vrese Godts, met behoorlicke reverentie teghens haere Overheydt, mochte over-leydt vvorden. Ende dat alsoo mijn Heeren mochten van advijs gedient vverden, niet door eenighe particuliere, die moghelick met rechte suspect soude vvesen: Maer door die ghene, die alle de Kercken van dese Provincie representeren, ende daeromme by de selve gheloove sullen hebben.

[26]

Dit is t'ghene dat ick noodigh hebbe geacht, uvve E. ende VV. te verthoonen. Ende onder uvve E. name, allen anderen Magistraten, Vroedtschappen, ende Raden van andere Steden. Vertrouvvende dat het van de selve, my soo vveld sal afghenomen vvorden: als het vveld van my is ghemeent. VVant ick neme Godt die een kenner der herten is, ende de selve sal oordelen, tot een ghetuyge in mijn Conscientie: Dat ick anders niet en soecke, dan de ruste ende vrede van de Kercke, de vveldstandt ende voorspoedt van de Republicke, ende de groot-achtinghe soo van uvve E, als van de E. Moghende Heeren Staten autoriteyt, naer Godts VVoordt, ende in alle billicheydt. Daer sullender ghenoegh vvesen, die my hier by noch niet en sullen gelooven: Om dat ick van beginsel af, dese schadelicke nieuuvicheden teghen-gestaen hebbe, ende al te vele, naer hun goet-duncken, daer van gheschreven hebbe: Daer over de Parthye al te vooren, ende nu laest D. Vorstius heeft geclaeght: Maer ick trooste my daer teghens, met het contrarie gevoelen van vele vrome, ende verstandighe, soo vveld Politycke als andere: Die my grooten danck daer van vveten. Ende vveld hadden ghevvenscht dat ick al veel meer van dese materie hadde gheschreven. Achtende dat mijn arbeydt gheen cleyn profijt heeft ghedaen, devvijle eenighe daer doore, tot de kennisse der vvaerheydt, (die nu bestreden vvordt) zijn ghecomen: Andere, in de bekende vvaerheydt zijn versterckt ghevworden. Daeromme en vraghe ick ooc naer soodanigh onrijp oordeel van de quaetvvillighe niet, ende segghe metten Apostel Paulo:¹⁹ My is het voor het minste dat ick van u lieden gheoordeeldt worde, ofte van eenen menshelicken oordeel. Ick en oordeele oock my selven niet: Maer de Heere is de ghene die my oordeelt. Die sal tot siner tijdt in't licht brenghen, dat in de duysterheydt verborghen is, ende den raedt der herten openbaren. Ende dan sal een yeghelick van Godt loff

[27]

hebben. Die tijdt hoope ick met patientie te vervvachten. Ende daer-en-tusschen te besorghen, (naer de ghenade die Godt sal believen te geven:) t'Ghene tot de ruste ende vrede der Kercken onder de E. M. Heeren Staten vvijsse regeringhe, soude moghen dienen.²⁰ Niet omme-gaende met schalckheydt, noch het Woordt Godts vervalschende, maer met openbaringhe der waerheydt, my selven bekendt maeckende, by aller menschen Conscientie, in de ooghen Godts. Ick en flattere u niet E. M. Heeren seyt D. Vtenbogaert in't Besluyt van het Ampt der H. Overheydt &c. Alsoo en begheere ick, de selve Heeren, ofte eenighe andere, mede niet te flatteren. Dat en soude oock niet betamen, mijn Ouderdom, soo van Iaren, als inden Dienst des H. Evangelii. Ic ben een Dienaer Christi, ende hoope dat te blijven totten eynde toe. Nu en conde ick dat niet vvesen (naer het seggen des Apostel's Pauli²¹) soo ick den menschen sochte te behaghen.

Daeromme ghelijck ick te vooren altijds ghetrou ben ghevveest: Alsoo hoope ick (door de ghenade Godts) dat ic voortaan mijn Heere ende Meester Christo, ghetrou blijven sal. Hem ootmoedelick biddende, dat hy uvve E. VV. mede de selve ghenade doen vvil. V een gheluckighe ende

¹⁹ 2 Co. 4. 3.

²⁰ 2 Cor. 4. 2

²¹ Gal. 1. 10

voorspoedighe regeringhe verleenende, tot voorstandinghe van syne Kercke, die hy met syn dierbaer bloedt ghecocht heeft. Om vvelckers vville hy oock insonderheydt dese Landen soo ghenadelick heeft ghespaert, ende van soo machtighe Vianden heeft verlost. Gelijck ic hoope dat hy voortaan sal doen, tot syns naems eere ende glorie. Amen.

uvve E. ende VV. onderdanighste Dienaer

Reginaldus Donteclocke.

Overlegginghe
Vande Oorsaecken der
schadelicker twist, inde kercken van
Hollandt ende West-vrieslandt
op-gheresen.

*Ende eerst vande Kerckelicke Ordinantie
ofte Regieringhe, in't ghemeyn.*

Wanneer alle dingen, die desen schadelicken ende verdervelicken twist (waer door niet alleene de Kercken, maer ooc de Steden jammerlijck beroert werden) soudén moghen aengaen, wel ende rijpelijcken insiet: Soo sal men bevinden, dat daer twee oorsaecken van zijn, d'Eerste is, de *Orderinghe*, waer naer de kercken zullen gheregeert worden. De tweede, ende wel de principale, is de *Leere*, die opentlijck inde Kercke den Volcke zal voorghedraghen werden. Aengaende de Kercken-orderinghe: Het is notoir ende kennelijc, dat int beginsel, wanneer de Ghereformeerde Religie eerstmael in dese Landen aenghenomen is, (soomen dat magh seggen) ende niet veel meer, datse door bysondere schickinghe ende voorsienicheyt Gods, tegens aller Menschen hope, ende verwachtinghe in dese Landen inghevoert is gheworden: Dat (segge ick) alsdan, de Ed. ende M. Heeren Staten, gansch gheen ordre hebben ghestelt over de Religie. Het welcke niemant vreemt gheven en zal, die Rechts acht nemen wil, op de gheleghentheyte vande Landen ende hare Regieringhe te dien tijden. Want zijn Excellentie hoogher G. die doen gerespecteert wiert, als Gouverneur van Hollandt ende Zeelant, vanden Souverain ofte Grave selfs, daer in ghestelt, met de Ed. M. Heeren Staten vande voorsz Provincien, niet dan te veele te doen hadden, om orden te stellen op de defensie

[2]

de Landen, ende vande nieuwe verworvene vryheyt. Waer toe alle hare Ed, ende M. becommering streckte, soo datse schier sich nerghens anders mede conden bemoeyen. Hier door syn de kercken ghenootsaecht gheweest, te behouden, die orden ende forme van Regieringhe die sy te vooren onder het cruys, niet sonder groote vrucht, hadden gebruyckt, ende een jaer voor dese vryheyt vernieuwt was geworden, binnen Embden, daer alle de Ghereformeerde Kercken deser Nederlanden, soo wel die onder het cruys noch suchteden, als die in andere Landen verstroyt waren, vergadert sijn gheweest, op de goede hope, die sy hadden, dat God de Heere door zijn Ex. Hoogher Ghe. haer wt hare verstroynghe soude vergaderen, ende als uyt een andere Babilonische ghevanckenisse weder in haer Landt soude brenghen, daer sy in alle vryheyt, Godt na zijn woort ende bevel mochten dienen. Daer toe zy dan den wel ghemelten Heere, met hare middelen soo veel het moghelijck was, hebben gheholpen, het welcke hy mede indachtigh is gheweest, wanneer hy met sijn Legher, noch by Bergen in Henegouwe sijnde, Petrum Dathenum, na dese Landen afgheveerdicht heeft, onder andere, om te versoecken, dat over al de Parochie Kercken tot oeffeninghe vande Gereformeerde Religie, soudén in-gheruympt werden, ghelijck-gheschiet is.

Waert dat de Ed. ende M. Heeren Staten, als hooghe Overheden, selfs de Religie hadden ghereformeert, ende ingevoert: Ofte, datse die, nu inghevoert sijnde (ghelijck boven ghehoort is) alsoo aengenomen hadden, datse met eenen oorden op de Regieringhe der selver hadden ghestelt, ghelijck is eenighe andere Landen, ende Republijcken is gheschier, soo warer een ander dinck gheweest: Maer nu de kercken niet anders van de hooge Overheyt te bet en hadden, dan de vrye ende openbare oeffeninghe der Religie, met een matelijck onderhout der Predicanten : So hebbense sich selven inde reste moeten behelpen, want het gheen reden en was, dat de kercken langhe sonder Orden, ofte Regiment soudén ghelaeten. worden.

Dien volghende, soo isser een Provinciale Synode der Kercken van Hollandt ende Zeelandt, ghehouden, binnen Dordrecht:

[3]

Dordrecht: den 16^{en}. Junij 1574, om te beter eenicheyt tusschen die twee Provincien (die wel de principaelste doe waren, ende niet alleene onder een Gouvernement en stonden, maer oock onder een Hof ofte Provincialen Raedt) in Leere ende Religie te onderhouden. Daer naer de selve kercken gheregeert sijn gheworden, tot de eerste Nationale, ofte generale Synode toe, die hier te Lande ghehouden is, mede binnen Dordrecht den 5^{en}. Junij 1578, vier jaren na de voorgheroerde Provinciale. Dit is syn Excellentie **H. G.** ende de Heeren Staten te vooren aenghedient gheweest, dat het nut ende noodigh was, dat de kercken generalijck t'samen quamen, om een goede Ordonnantie over de Kercken te maecken, waer toe men hare Ed. consent ende bewillinghe versocht heeft. t'Welck de voorsz. Heeren niet gheweygert en hebben, maer hebben een acte van

hunne Hant ghegheven, dat sulcx hun beliefte ende wille wel was. Daer toe zelfs tijdt ende plaetse benoemende. De Articulen nu deses Synodi, begriipende de Kercken-ordeninghe, zijn daer na zijn Excellentie ende den Heeren Staten ghepresenteert gheworden, door twee Predicanten van Delff, daer toe by den Synodo selfs Gecommitteert, ende hebben de voorgenoemde Heeren daer tegens niet ghehad, ofte de selve int minste niet verworpen. 't Welck immers voor een stilswijgende bevestinghe ende approbatie ghehouden moste werden, bysonder, aenghesien de intentie ende t'voornemen van hunne Ed. ende M. inde bestemminghe, ende toelatinghe des Synodi (na luyt vande Acte) niet anders en was, dan dat een goede ordeninghe der Kercke gemaect soude werden. De selve Kercken-ordeninge is daer na aen alle Vroetschappen der Steden van Hollant ghesonden, op datse die souden doorlesen, ende examineren, ende en hebben de Predicanten gheen contradictie altoos vernomen, die tot hunne kennisse ghecomen soude mogen wesen. Nochtans ist mede waerachtigh, datter geen notoire ende publijcke autorisatie, op is ghevolght. Waer aen dat het gheschort heeft, connen wy niet weten, dan datmen vermoet, dat sommighe daer teghens ghesteecken hebben, dat de selve Ordonnantien vande Kercken waren ghemaect, ende niet vande Overheden, ghelijck zy meenen dat hadde behooren te gheschieden.

[4]

Alsoo nu op de voorgaende Nationale Synode binnen Dordrecht, goet ghevonden was, dat ordinaerlijck alle drie jaren de selve Synode ghehouden soude werden: Soo is de tweede Nationale Synode gehouden geweest, binnen Middelborgh in Junio des jaers 1581, mede met kennisse ende consent van zijn Excellentie H. G. ende de E. M. Heeren Staten,

De derde Nationale Synode is ghehouden in s'GravenHaghe onder den Grave van Lycester, den 20^{en}. Junij 1586. In dese Synode is de voorgaende Kercken ordeninge gheresumeert. Onder andere is daer besloten: *Dat in allen Kercken een Kercken-raedt wesen sal, bestaende uyt Dienaren des Woordts, ende Ouderlinghen, de welcke ten minsten alle weecke eens t'samen commen sullen. Alwaer de Dienaer, ofte Dienaers, (soo daer meer sijn) by ghebeurte presideren ende d'actie regieren sullen. Ende sal oock de Magistraet (Nota) vande plaetse respectivelijck indien het haer belieft, een ofte twee vande haren (wesende Lidtmaten der Kercken) by den Kerckenraet moghen hebben, om t'aenhooren, ende mede vande voorvallende saken te delibereren.* Daer is weder verhaelt: *Dat in Kerckelijcken t'samencompsten, gheen andre dan Kerckelijcke saken, ende dat op Kerckelicke wijze, sullen ghehandelt worden.* Het slot van dese Synode is ghelijckfomigh gheweest de voorgaende twee soodanigh namelijck: *Dese articulen de wettelicke ordeninghe der Kercken aengaende: Sijn alsoo ghestelt, ende aenghenomen, met ghemeen accoord: datse (soo het proffijt der Kercke anders vereyschte) veranderdt, vermeerdert, ofte vermindert, mogen ende behooren te werden. Ten sal nochtans gheen bysondere Gemeynte, Classe, ofte Synode, toestaen, sulcx te doen, maer sullen neersticheyt doen, om die te onderhouden, tot dat anders vande Generalen, ofte Nationalen Synodo, verordert werde.*

Daer sietmen dat dese kercken ordeninge, gelijk de twee voorgaende, maer by Provisie en sijn ghestelt soo datse in een andere Nationale Synode verandert, vermeerdert ofte vermindert (ghelijck de woorden luyden) magh ende behoort te werden. Ende daerom en is daer door de Hooghe Overheydt de macht niet benomen, van yet daer in te veranderen, ofte zelfs een andere kercken ordeninge, met advijs der Kerc-

[5]

ken, (ghelijck dat behoort) te maken, soo Hare Ed. achten 'tselve noodigh te wesen.

Op dese laeste kercken-ordeninghe is gevolght, de autorisatie van de Grave van Lycester, alsdan Gouverneur vande vereenighde Nederlandtsche Provincien, van wegghen, de Ed. ende M. Heeren Staten Generael. Daer inne verhaelt wort: *Dat de selve Heere, in qualiteyt als vooren, hadde ghedaen t'samen- comen, de voorsz. Synode, die de voorsz. Kercken-ordeninghe ghedecreteert heeft, inder manieren als vooren.* Item, *dat de selve Kercken-ordeninghe door den voornoemden Heere gesonden was, aen de Gedeputeerden van mijn Heeren de Generale Staten, deser vereenighder Nederlantsche Provincien. Maer alsoo't gheschapen was, dat daer op, soo haest gheen resolutie soude inghebracht werden: ende bevindende dat de selve Kercken ordeninghe geen langer wtstel en conde verdragen: heeft goet ghevonden, de selve te approberen, by maniere (gelijck de woorden luyden) van provisie, tot dat daer op anders gheordineert sy.* Onder stont: Aldus gedaen in s'Graven Haghe, den 6^{en}. Augusti, 1586. etc. Hier sien wy dat dese autorisatie alleene by provisie is gheschiet, tot dat de selve kercken ordeninge by de H. Generale Staten gheapprobeert soude werde, ofte by de selve anders daer op soude werden gheordineert.

Van dese Synode Nationael in s'Graven Haghe ten tijden des Graven van Lycester gehouden, vermaent D. Wtenbogaert in zijn tractaet vande macht des Overheyls:²² bekennde dat in de selve *de bepalinghen vande beroepinghe der Predicanten, eenighsins ghestelt sijn: Maer aenghesien de wetten sijn ghemaect by de Kercken, soo en heeft de Hooghe Overheytschoon daer toe versocht zijnde, de selve noyt inghewillight.* Ghelijck dat alsoo is, soo is mede waerachtigh: dat de Hooghe Overheytschoon haer daer teghens niet en heeft ghestelt noch yet anders daer op heeft geordineert. Maer heeft de Kercken laten begaen gelijck te vooeen, datse sich daer mede souden behelpen, ten besten alse conden. Waer door geschiet is, ghelijck D. Wtenbogaert mede daer seydt: *Dat die ordeninghe op eenighe plaetsen soo niet ghevolght en is, sonder groote disputen, ende op andere niet ghebruyct en is gheworden. Maer dat in desen meer gheprocedeert is gheworden by accommodatie, als by wet, ende*

[6]

daer die accommodatie niet en valt (seyt hy) t'zy by ghebreck van ghenoeghsamen bescheydenheit, ofte andersins, stootmen hier lichtelijck den voet aen den durpel beyde in Steden ende Dorpen. Dit sijn syne E. woorden. Maer waer door is dese Confusie anders ghecomen, als daer door, dat de Heeren Staten de voorseyde Kercken ordeninghe vande Predicanten ghemaect, niet en hebben geauthoriseert? Noch een andere, daer na de Kercken gheregeert souden werden, hebben voort gebracht? Soo dat daer van den Kercken ofte haren Predicanten, de schult niet en can ghegheven worden.

Nochtans en canmen niet ontkennen, dat daer toe meer als eens gearbeyt is, om de Kercken te helpen aen een gheauthoriseerde Kercken ordeninghe. Want men heeft tot verscheyden tijden, twee concepten van kercken-ordeninghe doen maken: De eerste niet door eenighe Predicanten, (Want dat selve de Magistraet van Leyden ende eenighe andere Overheden, suspeckt soude gheweest sijn) dewijle haer Ed. meenen, dat sulcx den Predicanten niet toe en comt: maer door Politijcke daer toe wt verscheyden Steden inden Hage beschreven, sonder onderscheyt, ofse Professie vande Religie deden, ofte niet, wantmen oock Lipsium (die ghenoech bekent is) daer toe heeft gebruyckt. Achtende t'selve gheschiet te sijn, ombeters wille, door eenighe Politijcke ende Wereltsche Consideration diemen daer inne heeft gehad, op dat het voornemen te beter soude ghelucken, ende de Kercken door sulcx een middel aen een gheauthoriseerde Kercken ordeninghe, soude gheraken, diemen soo veele jaren te vergheefs, hadde versocht ende verwacht, ende daer men nauwelicx eenighen raet toe en wiste. Doch en is dit concept (mijns wetens) totten Steden niet gesonden. Het tweede is, (soomen meent) gestelt door Mons Villiers alsdan Hof-predicker van zijn Excellentie. H. Gh. dat is aen allen steden ghesonden gheweest, eerst soo't geconcipieert was, daer na gheresumeert ende oversien van acht Predicanten, in't Jaer, 1591, maer alsoo de Steden daerin, niet en conden accorderen, soo en is beyde die reysen geen approbatie daer op ghevolght. Dewijle dit dan tot verscheyden tijden alsoo te vergeefs was versocht, ende daer seer cleyne apparentie was, dat het haest soude willen vallen, dat wy

[7]

een goede gheauthoriseerde kercken ordeninghe souden hebben: Soo sijn immers de Kercken ghenootsaect gheweest, sich zoo langhe te houden aen de kercken ordeninghe in haren Synodo besloten, ter tijdt, Godt de Heere gratie soude geven, dat, het ghene tot noch toe niet en hadde connen ghetroffen worden, soude moghen eenmael ghelucken.

De Kercken dan siende datse genoeghsaem van hare Overheden in desen, verlaten waren, ende niet alleene gheen hulpe van haer Ed. ende M. en hadden, maer selfs in hare bedieninghe in sommige plaetsen altemets verhindert wierden: Hebben daer wt oorsake ghenomen, om int voorsz jaer 1591, door de Gedeputeerde des particulieren Synodi van Suyt-Hollant (neffens sekere poincten, dienende tot welstant der Politie) den H. Staten van Hollandt ende West Vrieslandt te remonstreren eenighe andre poincten, aengaende de regeringhe, welstant, ende voorderinghe vande Kercken binnen dese Landen, op dat daer op mede resolutie soude werden ghenomen. Ende soo verre t'selve voor die tijdt niet en soude connen gheschieden, (dewijl het nu meer als eens te vergeefs beproeft was) voort eerste soude moghen werden gheresolveert: *Dat niemant het Predick-ampt sal moghen bedienen, dan wettelijc gheexamineert ende toeghelaten zijnde. Dat de Predicanten in Leere ofte Leven, onghereghelt zijnde, onder Kerckelicke censuren in ordre ghehouden sullen moghen werden, midts dat die gene, die hem beswaert vint, hem sal gedragen aende Synode particulier. Dat het particulier Synodus, jegenwoordelijc, ende alle jare, sal mogen beschreven worden, ende voorts bequame Commissarissen by den Staten gheordineert; die op de Synodale vergaderinghe jegenwoordigh sullen wesen. Ende alsoo nootwendigh de Academie,*

²² pag. 57.

van Leyden behoeft met bequame Professoren, bysonder inde Theologische faculteyt voorsien, ende het Collegie tot Theologische Studenten, opghericht te worden: dat dies aengaende mede ordre gestelt magh worden, ghemerct alreede, in Dorpen ende Steden, gheschichte Predicanten ghebreck sijn.

Hier op hebben de Kercken een beseghelde Acte vande H. Staten van Hollandt ende West Vreislandt ghecreghen, in de welcke (naer verhael van het voorgaende versoeck der Gedeputeerden) dese woorden volghen: *De Staten voornoemt*

[8]

hebben tot dienste ende voorderinghe vande Kercke Christi, geresolveert, verclaert, ende gheordineert, verclaren ende ordineren by desen: Dat niemant binnen de voorsz Landen het Predicant en sal moghen bedienen, dan die wettelijck gheexamineert ende toegelaten sal sijn, als vooren. Dat mede de onghereguleerde Predicanten in Leere, ofte Leven, onder Kerckelicke censuren als boven, onverhindert, in ordre voortaan sullen moghen werden ghehouden. Ende dat jeghenwoordigh alhier binnen den Haghe, een particulier Synodus sal mogen gehouden werden, ten overstaen vanden Heere van Benthuyzen, ende Leonaert Casenbroot, Raet vanden Hove van Hollandt, op gelijcke last ende Commissie, als den Commissarissen inden voorleden jare is ghegheven. Ende dat voorts alle jaers een particulier Synodus sal moghen beschreven, ende ghehouden worden, ten overstaen vande Ghecommitteerde vande Staten, ende met ghelijcke last, om regart te nemen, dat ghene politijcke saken aldaer ghehandelt en werden, noch eenighe Kerckelicke, die den Synode Generael sijn concernerende. Ende dit alles by Provisie, ende tot dat anders daer in zal werden gheordineert. Hebben voorts de Staten beloofd, ende belooven by desen, op de voordere poincten, soo wel de Politie aengaende, als t'Collegie vande Studenten tot Leyden met alsulcken debuoir te doen voorsien, als tot Gods eere, welstant, der Kercken, ende dienst vande Lande, bevonden sal worden te behooren, ende voorts de sake vander Kercke te doen houden in goede recommendatie. Ghedaen inden Haghe, onder t'zeghel vande Staten voornoemt; hier op ghedruct, den 5^{en}. September, xv^c. een en t'neghentigh. Onder stont geschreven: Ter Ordonnantie vande Staten, ende ondergheteekent C. de Rechtere. Bezeghelt met een opgedruckt Wassen Zeghel. Ghecollationeert tegens zijn Originael, etc. Alsoo luydt de Autentijcke Copie van dese bezeghelde Acte, by de Ed. ende M. Heeren Staten van Hollandt ende West Vreislandt verleent aende Kercken.

Hier wt blijkt claerlijck wat verhinghe, de Kercken zy ghebreck van Authorisatie der Hogher Overheyt hebben ghehad, int wtvoeren van hare Diensten, ende dat de selve heer (soo D. Wtenbogaert seyt) by accommodatie ende voeringhe, als by wet gheregeert sijn gheworden. Oock is wt het voorseyde verhael openbaer, dat de Kercken noyt afgelaten hebben, van te versoecken, darse eenmael een gheauthori-

[9]

seerde Kercken-ordeninghe mochten hebben, naer de welcke zy geregeert souden werde, tot datse ten laesten int jaer 1591. (als voorseyt is) soodanighe bezeghelde Acte vanden Ed. ende M. H. State, hebben vercreghen, met de welcke sy haer tot noch toe beholpen hebbe, soose best mochten, niet sonder swaricheyt ende verhinghe, die hen luyden, alsnu ende alsdan, voorghecomen is. Sy hebben mede zoo wt de voorsz. Acte te sien is, niet alleene hare Kercken, maer oock d'Academie van Leyden, soo vele de Theologische faculteyt belangt, ende het Collegium Theologie, den H. Staten gerecommandeert. Daer op hen alles goets vande voornoemde Heeren beloofd is, als ooc mede, dat alle jaere, een particuliere Synode soude ghehouden werden, ende bequame Commissarissen daer toe souden werden gheordineert. Waer by de Kercken sich seer wel bevonden hebben. Hoe connen dan de selve ofte hare Predicanten, int alderminste beschuldight, ja gesuspecteert werden, van soodanighe collateraliteyt, die sommighe int Pausdom bekent hebben: Dat de Weerelicke Overheyde de Politijcke, Civile ofte Borgherlicke saken sal waernemen

ende daer over alleene de hooghste macht ende autoriteyt sal voeren, sonder sich met de saecken, de Religie ende Kercken-dienst belanghende, te bemoeyen, ofte eenighe sorge daer voor te draghen? Dit strijt immers opentlick, niet alleen tegens het doen, ende pogen vande Predicanten, hier vooren int langhe verhaelt, van die tijdt, dat de Ghereformeerde Religie hier te lande aenghenomen is: Maer oock teghens den 36^{en}. Artijckel haerder Confessie, daer in zy bekennen: *Der Overheden Ampt te sijn, niet alleene acht te nemen, ende te waecken, over de Politie, maer oock de hant te houden aen het Heyligh Ministerium, om te weeren, ende af te doen alle Afgoderye ende valschen Gods-dienst, om het Rijcke des Antichrists te destrueren, ende het Coninckrijcke Iesu Christi te voorderen. t'Woort des Evangelij, over al te doen predicken, dat God van een yegelijcken gheert ende ghedient worde, ghelijck hy in sijn Woort ghebiet.*

D. Wtenbogaert bekent selfs,²³ dat int voorghemelde jaer 1591, *acht Predicanten uyt verscheyden Steden van Hollandt, t'zamen gheroepen, ende ghevraeght zijnde, vande H. Staten, wie het toequam, Kerckelicke Ordonnantien ende Wetten te maken, heb-*

[10]

ben na deliberatie eendrachtelijck geantwoort, dat het toequam de Christelicke Overheydt, doch met advijs daer op te nemen, aenden Dienaren des Woorts. Dit hout zyne E. Daer selfs voor goet. Dewijle dan de Predicanten dese macht den Heeren Staten toe-schrijven, ende van begin niet meer en hebben gewunschd dan een gheauthoriseerde kercken ordeninghe, dat het hen luyden oock leedt is, dat de Hooghe Overheydt hier te Lande, sich niet beter met de Religie tot noch toe heeft bemoeyt, om goede orden op de selve te stellen, ende die te doen onderhouden: Hoe canmen henluyden sonder calumnie, soodanigh gevoelen, als boven verhaelt is, toe dichten?

Dit is de oorsake dat de Kercken hier te Lande, ghenootsaect zijn geweest, sich te houden eerstmael aende forme van Kerckelicke orden, diese voor de vryheyt onder het cruys hadden ghebruyckt, ende daer nae, aende kercken-ordeninghe, die in drie verscheyden generale Synoden, met voorweten ende consent vande Ed. ende M. Heeren Staten hier te Lande, ghemaect sijn gheworden, hoe wel daer gheen autorisatie op is ghevolght, anders dan op seckere pointen door de voor verhaelde besegelde Acte. Dese regeringe heeft God alsoo ghezeghent, niet teghenstaende de Confusien, ja beroerten, die middeler tijdt ontstaen zijn, dat veele Heerlicke Ghemeenten den H. Christo vergadert zijn gheworden, ghelijck een yeghelijcken ghenoech bekent is. Wat souder dan geweest zijn, indien de goede hant (na behooren) daer aen ghehouden ware gheweest? Indien oock de Kercken, sich alsoo niet en hadden beholpen, soo soudense tot op desen dagh toe, by de veertigh jaren lanck, sonder Kerckelicke oorden, ende regeringhe gheseten hebben. t'Welck niet alleene tot merckelijcke blame vande Ed. ende M. Heeren Staten, ende hare loffelicke regeringhe, maer oock tot onderganck, vande Kercken soude hebben ghestreckt.

In't selve jaer, te weten, 1591, den 1^{en}. Februarij, is tot Middelburgh in Zeelandt een Provinciale Synode, by consent vande Staten s'Landts ende Graeffelickheys van Zeelant, (daer toe den 18^{en}. des Maents December, vant voorgaende laer ghegheven) ghehouden gheweest, ten overstaen van Mr. Willem Roels, ende Casper van Vosberghen, totten selven sijne, vanden voornoemden Heeren

[11]

Staten den 26^{en}. Iannarius ghecommitteert. In dese Synode is de Kercken-ordeninghe in de laeste generale Synode vant jaer 1586, in s'Gravenhaghe ghemaect, door de Predicanten ende Ouderlinghen aldaer vergadert, oversien ende met eenighe veranderinghe haren Kercken toe-gheeyghent: Als blijcke wt den laesten Artijckel, aldus luydende:²⁴ *Dese voorgaende Artyculen sijn aldus by dese Provinciale Synode van Zeelant als tot stichtinghe der Kercken goet ende dienstelijck ghevonden, ende besloten op het wel behaghen der Ed. Heeren Staten van ZeeLandt en sullen by gheen Kercke ofte Classe moghen verandert, vermeerdert ofte vermindert worden.* De Acten der selver Kercken-ordeninghe, zijn daer na den H. Staten van Zeelandt (ghelijck te vooren gheordineert was) verthoont gheworden. Ende by de selve ghesien sijnde, hebben haer Ed. die goet ghevonden ende geaprobeert, by provisie. Hebben oock de selve Heeren verstaen, dat alle Ministers, Ouderlingen ende Diaconen, ende andre de Ghereformeerde Kercken dienende, ghehouden sullen zijn, eedt te doen van getrouwicheyt, sulcx yeder Borgher ofte Ingeseten schuldigh is te doen, voor den Magistraet, hunner residentie die daer toe wierden gheauthoriseert, volghende den formuliere by hare Ed, daer toe gearresteert. Dit is alsoo belloten, den 14^{en}. September des Jaers 1591, Onder stont. *Rijcke vidit*, Legher stont: *Ter Ordonnantie vande voorsejde Staten, by my Christoffel Roels.* Ende alsoo hebbense ten laesten een geauthoriseerde Kercken-ordeninghe vercreghen, waer na hare Kercken dus langhe geregeert zijn gheworden, ende noch gheregeert werden, ghelijck de onse na de provisionele bezegelde Acte, diese op de selve tijt (als vooren ghehoort is) vercreghen hebben.

Wat D. Wtenbogaerts ghevoelen van dese gheauthoriseerde Kercken-ordeninghe over Zeelant zy, is openbaer wt een seeckeren Brief aen eenen voornamelijcken Dienaer van Zeelant int Latijn gheschreven. Daer dit ghevonden wort: *Ghy seght dat ghy gheen even-ghelijcheyt tusschen der Magistraten ende uwe Collegien cont mercken, so wel ten aensien vande verkiesinghe der Dienaren, als vande regeringhe uwer Kercken. Ick en verwondere my daer over niet. Want uwe Kerckelicke Wetten (nae mijn oordeel) sijn soodanigh, datse, naest Godt, de hooghste*

[12]

²³ Tracktaet vande macht des Overheys, pag. 103

²⁴ *NOTA.*

*authoriteyt in Kerckelicke sake, de Christelicke Magistraet, schijnen toe te staen, ende niet de Collateraliteyt te bevestighen, Vwe Kerckelicke Wetten (ghelijck de Acten mede brenghen) zijn door de authoriteyt vande doorluchtighe Heeren Staten van Zeelandt bevesticht, ende becrachticht, t'welck niet een Collateraliteyt, maer een Superioriteyt van uwe Magistraet, (naer het Woort Godts) te kennen gheeft, Want hoe dat het oock met de Wetten gestelt is, soose slechts (ghelijck de uwe doen) hare authoriteyt, naest Godt, vande Magistraet ontfangen, soo wort daer door de Superioriteyt ofte opper-macht, die ick in mijn Tractaet voorstae, bekent, ende de selve: macht wort verstaen, sich wt te breyden, over elcke Wet int bysonder, voor so veele de selve hare cracht ende vasticheyt van die macht hebben. Soo verre isset dan van daer, dat de oorden uwer Kercken mijn ghevoelen teghen soude wesen, datse veel eer die heerlick bevesticht. Soo dat ick oock voor hadde in dese sake mijn voorstel met het exempel van uwe Kercken te verclaren en ware dat my, om seeckere oorsaken, beter hadde ghedocht t'selve te laten. Dit sijn sijn eyghen woorden uyt het Latijnsche in gemeene spraecke over-gheset. Ist dat D. Wtenbogaert (soomen hier siet) de Kercken ende Predicanten van Zeelant vry hout van Collateraliteyt, datse daer van niet en connen beschuldight werden, om datse een gheauthoriseerde Kercken ordeninghe hebben: Hoe connen de kercken van Hollandt, daer mede werden beticht. Dewijle sy vanden beginne, altyts mede na sodanige gheauthoriseerde Kercken-ordinghe hebben ghestaen, ende niet af en hebben gelaten, die instanstelijck te versoecken, selfs op die tijdt, wanneer die van Zeelant dese Kercken-ordinghe hebben vercreghen, te weten int jaer, 1591. daer voor de Kercken van Hollant, niet anders en hebben gheordineert, dan een beseghelde Acte, aengaende eenighe poincten der Kercken ordeninghe, met de welcke, sy sich tot noch toe beholpen hebben? Datse mede niet soo wel als die van Zeelant soodanighe geauthoriseerde Kercken-ordinghe ghecreghen hebben, en is haer schult niet, so dat het meer de Ed. ende M. Heeren Staten, als den Predicanten moet toegeschreven werden: ghelijck D. Wtenbogaert selfs bekent int besluit van sijn Tractaet, daer hy aldus seydt:²⁵ *Evenwel, Godt heeftse (te weten sijn Kercke) staende ghehouden, uwe M. Ed. daer toe ghebruyckende,**

[13]

als voornam Instrumenten. Maer uwe Ed. M. moeten ooc arbeyden, datse wel stae. t'Is tijdt mijn Heeren, dat u E. M. daer toe arbeyden, ende ordre stellen, t'is meer als tijdt, consacreert den Heere de eerste vruchten van de tegenwoordighe ruste, zoo maghse blijven. Bout des Heeren Huys, hy sal het uwe bouwen. De noot eyscht, ja de hooghe noot, dat u M. E. de Kerckelicke saken, wat meer ter herten nemen, als moghelijck wel voor henen gheschiet is. Dit sijn syne E. Woorden, waer door de Kercken, ende de Predicanten ghenoeghsaem werden ontschuldight, Maer welcke sijn doch de oorsaken, waerom, sijne E. dit exempel der Kercken van Zeelant in sijn Tractaet achterghelaten heeft? daer her nochtans hadde moghen dienen om de Ed. M. Heeren Staten van Hollandt ende West-vrieslandt tot navolginge te verwecken, op datse aen hare Kercken niet min en souden doen, dan die van Zeelandt aen de hare, hadden ghedaen?

d'Eerste oorsake achte ich gheweest te zijn, om dat zyne E. wel dochte, ofte moghelijck geweten, heeft, dat de Heeren Staten alhier den Kercken so veele niet en souden willen toegheven, als de Heerer Staten van Zeelande hebben gedaen. Daer na omdat het een particuliere Kercken ordeninghe is gheweest, tot ghebruyck van die kercken alleene ghemaect ende dat noch by provisie, tot dat ofte door ghelijcke provinciale Synod, ofte door de Synode Nationael (die mede in hare Kercken ordeninghe bekent wort) anders daer op soude gheordineert werden. Soo veele het 1^e belanght: de Staten van Zeelandt, hebben opt versoeck van hare Kercken, een Provinciale Synode geconsenteert, naer datse te vooren hadden ghesien, de poincten, daer op de voorsz Synodale vergaderinghe diende ghehouden, ende hebben toe ghelaten dat de Classen hare Ghedeputeerde, op de oude voet, souden senden, ghelijckse voor de vryheyte, ende oock staende dese vryheyte altyts hebben ghedaen, op alle Particuliere, Provinciale, ende Nationale Synoden, die van wegen de Nederlantsche Kercken oyt ghehouden sijn gheweest.

Dit en heeft hier niet moghen wesen, als onlangs gebleecken is. Want als op de Provinciale Synode (die niet alleen over eenighe jaren vande Ed. M. Heeren Staten van Hollandt ende West-vrieslandt, gheconsenteert, maer oock ten

[14]

laetsten vande selve Heeren, met noeminghe van tijdt ende plaetse bestemt is gheweest) wt alle Classen eenighe ghesonden souden werden: Men heeft den Kercken niet toegelaten datse den ouden voet daer in souden houden, maer soodanige veranderinghe daer in ghesocht te maecken, dat dese deputatie door de Magistraten inde Steden ende de gecommiteerde Staten, op een

²⁵ pag. 135.

nieuwe wijze (die ick niet seeckerlijck hebbe connen vernemen, alsoo verscheydlijck daer van ghesproocken is gheweest) soude gheschieden. Dit is de oorsaecke, waerom de bestemde Synode is achter ghebleven: Dewijle de Steden niet en hebben connen accorderen, inde maniere vant houden des selven, sommighe willende dat het op de oude voet ghehouden werde, te weten: dat de Deputatie stae by den Classen, d'andere toestaende soodanighe veranderinghe, als van sommighe voorgheslagen is gheweest. Ende alsoo blijven wy, op den eersten Dorpel staen, sonder voorder te connen gaen. Isset niet een beclachelicke sake, dat hieromme, sulcke noodighe vergaderinghe, die soo langhe verwacht is gheweest, ende vande welcke de ruste ende vrede, zoo wel van de kercken, als van de gheheele Provincie schijnt te hangen, moet achter blijven? Wat swaricheyt is doch daer in gheleghen, dat de Deputatie na d'oude ghewoonte soude door de Classe gheschieden De natuyre ende reden brenght dat selfs mede. Wy sien immers dat dit in de Politie alsoo gheschiet. De Steden ofte Voetschappen senden hare ghecommitteerde op de vergaderinghe van Staten: Dewijle de Kercken tot noch toe, het heele Lant doore, hare mindere ende meerdere vergaderingen hebben ghehad, als daer sijn de kercken-raden, de Classen ende de Synoden: Ghelijck de Kercken-raet de hare sendt, op de Classicale vergaderinghe, waerom en sal alsoo de Classe haer Ghedeputeerde niet moghen senden op de Synode? Waer mede hebben de Kercken van Hollandt verdient, datse van soodanighen recht ende vryheyt, welcke tot noch toe gheuseert is gheweest meer versteecken soudent werden, als alle andere Provincien?

Men sal moghelijck meenen dat het niet en behoorde sonder kennisse ende autoriteyt vande Magistraet te gheschieden. Ich antwoorde, dat het wel behoort genoegh te wesen,
[15]

dat de Synode Provinciael door het consent vande Hooghe Overheydt, op het versoeck vande Kercken gheconsenteert is gheweest dat hare E. ende M. tijdt ende plaetse daer toe bestemt hebben, dat door de selve, de wtschrijvinghe daer van gheschiede dat hare Ed. ende M. hare Commissarissen daer by hebben, die de selve niet haren goeden raet assisteren ende de vergaderinghe doordraghen, soodanighe last, als hare E. vande Hooghe Overheydt mochten ontfanghen hebben, om daer van met malcanderen te delibereren, ende met ghemeen advijs te resolveren, t'ghene tot stichtinghe vande Kercken dienstelijck mochte bevonden werden. Alsoo sal niet alleen de Authoriteyt vande Hooghe Overheydt, maer oock vande Predicanten, diese in haren dienst behooren te hebben, bewaert worden. Soo de Overheden haer daer mede niet en laeten ghenoeghen, maer datse oock soudent willen ghekent sijn, int deputeren op de Synode, wanneer die wederom soude ghehouden werden: Dat maghmen de vergaderinghe proponeren, ick en achte niet dat mijn Heeren, t'ghene billick ende redelijck is, zal alsdan gheweyghert worden.

Yemant soude moghen hier segghen, dat de Deputatie op dese Synode qualijck op de oude voet soude connen geschieden, door de sware twist ende oneenicheydt, die om de Leere wille inde Kercken opgeresen is. Want soo dat den Classen alleen bevolen ware, soo soude de Deputatie (soo't apparent is) meest vallen op die ghene, die d'andere partye contrarye sijn, soo dat die onghelijck meerder in ghetale soudent sijn, als de andere. Maer is t'selve mede niet te vreesen, op d'ander zyde, dat naemelijck, wanneer de Deputatie door de Magistraten soude gheschieden, d'eene partye, die hare E. meest gesint hadden, ghecooren, ende de andere, t'Huys ghelaten soudent werden? Dese consideratie en soude nochtans sonder fundament niet wesen, waert saecke dat in de selve Synode overstemminge soude vallen, ende dat d'een ofte d'ander partye, met de meeste stemmen, ghecondemneert soude werden. Maer dat en is de meeninghe niet gheweest vande Kercken, die dese Provinciale Synode vande Ed. M. Heeren Staten hebben versocht ende vercreghen, als wt de Acte vande particuliere Synode, binnen Delff ghehouden, Anno 1607. can

[16]

blijcken, welcke aldus luyt: *In ghevalle de E. M. Heeren Staten soudent moghen goet vinden, het beroepen des Synodi Nationalis, noch langher wt te stellen: Wort ghevraeght, wat de Kercken van Hollandt, daerentusschen behooren te doen, ende by de handt te nemen tot behoudinghe der eenicheyt ende suyverheyt der Leere. Is gheresolveert, als volght: Naedemael den Kercken ten hooghsten daer aen gheleghen is, dat alle Kercken-dienaren, de suyvere Leere eendrachtelijck predicken, ende toestaen, ende de gheruchten vande oneenicheden onder den Kercken int stuc der Leere, soolangs, soo meer aenwassen, ende sich verspreyden, niet alleen in dese, maer ooc in andere Landen ende Coninckrijcken, ghelijck mede, de Ghecommitteerde van Groeningherlandt verclaerden, dat in hare Provincie verscheydene poincten werden ghestroyt, diemen seydt, hier in Hollandt by sommighe gedreven te worden, ende over sulcx versochten dat dese Synode den Kercken van Groeningherlandt, daer van soude willen bericht doen: Is goet ghevonden ende gheresolveert, om te*

mogen hebben een volcomen bericht van alle de poincten der Leere waer over eenige t'zy Predicanten ofte Professoren, in dese Provincie swaricheyt souden mogen maken, ofte verschillen: Dat eerstdaeghs by de E. E. Heeren Staten van Hollandt, in name deses Synodi, versocht werde, dat met haere E. ende M. consent de Kercken souden moghen beroepen ende houden een vergaderinghe van Ghecommitteerde wt allen Classen van Suyt ende Noorthollant. In welcke ontboden mochten werden, de Professores Theologiae, in de Vniversiteyt van Leyden, ende alle soodanighe Kercken-dienaren, als de voorsz vergaderinghe sal goet vinden, op dat in de selve vergaderinghe, werde aenghestelt (Nota) een vriendelicke ende broederlicke Conferentie, over alle de stucken der Leere, waer van swaricheydt soude moghen ghemaect werden. Op dat, wt een ronde verclaringhe over de selve, aen weder sijden, moghe blijcken, wat ende hoe groot, het gheschil soude moghen wesen, ende dat alsdan na bevindinghe der saecke by de voorsz vergaderinghe, soodanighe ordre magh werden beraempt, ghelijc alsdan alderbequaemst sal gheacht werden, om de eenicheyt ende suyverheydt in de Leere in dese Provincie onverbreeckelijc in goede vrede te onderhouden, ende alle twist ende scheuringhe voor te comen, tot dat de Synode Nationael (welcke ooc, om verscheyden andere groote redenen, in dese gheleghentheydt opt spoedighste, dient voort te gaen, onaengesien dese Conferentie) sal ghehouden werden.

[17]

Wt dese Acte is de Requeste ofte Remonstrantie, daer mede de provinciale Synode versocht is gheworden, op de selve tijdt ghemaect, met toedoen van D. Vtenbogaert, Adriano vanden Borre, Nicolao Grevinchvio, die doen present waren, ende dese Requeste hebben helpen stellen. Hier sien wy dan, dat de meeninghe gheensins gheweest is, die ghene die andersints mochten ghesint wesen, te condemneren, maer alleen het gheschil, dat tusschen beyden was, te ontdekken, ende roorts oorden te stellen, tot onderhoudinghe, vande eenicheyt ende suyverheydt inde Leere, ende daer door alle twist ende scheuringhe te verhoeden, tot de Nationale Synode toe, die gantschlijk noodigh aldaer wort gheacht. Indien op dit versoeck, de Provinciale Synode ware ghevolght, tot sulck een eynde als voorseyt is, ick en twijfele niet, of het souden tegenwoordigh beter met de Kercken staen, als het nu wel doet, want sonder soodanighe Conferentie, isset onmoghelijck dat de ruste ende vrede der Kercken, souden weder gebracht werden. Daerom, dewijle het dan niet en is gheschiet, soo behoort het noch te geschieden. Isset niet in soodanigen Synode, laet het in een ander vergaderinghe wesen. Hoewel de Synode alderbequaemst daer toe soude zijn, van wegghen datse wt den name van de Kercke by een comt, daer andere vergaderinghen alleene voor particulier werden aengesien, ende de Kercken soo niet aen en ghaen, als wel die, tot de welke sy de hare meughen senden. Dits aengaende de Deputatie op de Synoden, die met alle recht ende reden by de Classen behoort ghelaten te worden, ten zy datmen een ghedurighe questie verwecken ende voeden wil, soo wel tusschen de Predicanten ende de Overheyte, als tusschen de predicanten onder malcanderen: soo dat inde veranderinghe van dese ghewoonte, meer quaets ende swaricheyts ghelegen is, als men ten eersten wel denckt. Ende daerom en gheeft het my gheen wonder, dat sommighe Steden, daer toe niet en connen verstaen, niet willende oorsaecke daer door gheven, sonder noot, tot beroeringhe van hare Ghemeenten, die noch in ruste ende vrede sijn.

Daer na hebben de Heere Staten van Zeelant, den Kercken toegelaten, *datse in hare Provinciale Synode, soodanighe Kercken ordeninghe souden beslyuten, als zy achteden tot stichtinghe*

[18]
*haerder Kercken, goet ende dienstelijc te wesen, op het wel behagen der Ed. Heeren Staten van Zeelandt, ghelijck de woorden luyden vande 80. Acte. Staet te besien of dit selve, den Kercken alhier in Hollandt soude gheconsenteert worden, overmits het van veelen, daer voor ghehouden wort, dat het niet den Predicanten, maer den Overheden toecomt, soo wel Kerckelijcke als Politijcke Wetten te maecken, ghelijck D. Vtenbogaert deurgaens in sijn Tractaet sustineert. Nochtans en acht ich sijne E. meeninghe niet te sijn: Dat een Hooghe Overheyte, hy sy Coning, Prince, ofte Staten, dese Wetten, by hem selven, sonder yemant daer toe te ghebruycken, maecken sal, maer dat hy die, van andere, sy zijn dan Predicanten, ofte Rechts gheleerde, elck na sijn beroepinghe, op sijn wel behaghen gemaect zijnde, sal visiteren ende autoriseren, gelijk ontrent de Kercken ordeninghe van Zeelandt is gheschiedt. Want de selve H. Staten, wel expresselijck, inde permissie vande Provinciale Synode, bedonghen hebben: *Dat de Actien ende Actitaten* (soo luyden de woorden) *vande voorsz Synode niet finalijcken besloten, ofte wtghegeven en souden moghen werden, voor ende aeler die selve by hare Ed. ghesien sijnde, souden by hen gheapproveert ende ghearresteert wesen.* Ghelijckse daer na vande selve Heeren goet ghevonden ende gheapproveert zijn, met eenighe soo generale als particuliere conditien, diese besproocken hebben aengaende de voorstellinghe vande Ouderlinghen, ende de beroepinghe der*

Predicanten ten platten Lande, soomen daer magh sien. Dit hout D. Vtenbogaert soo vooren wt zynen Brief ghebleecken is, voor een Wettelijcke gheauthoriseerde Kercken-ordeninghe, niet tegenstaende, datse vande Predicanten in haer E. Synode gemaect is. Dat sy heeft hare autoriteyt niet vande Predicanten, maer vande Overhey, ghelijck syne E. selve daer bekend. Dewijle het hem even veel is/ (soo hy daer oock seyt) *hoe dat het met de Wetten gestelt is, soose slechts haer autoriteyt vande Overhey, naest Godt ontfanghen*: Soo sal het oock hem even veele wesen, van wien de selve souden mogen gemaect sijn, wanneerse slechts vande Overhey gheauthorseert sijn.

Also soude dan naer het exempel van Zeelant, in dese Provinciale Synode, die hier te Lande vande Ed. M. Heeren

[19]

Staten gheconsenteert ende bestemt is, mede een Kerckenordeninghe ghemaect, ende vande voorsz Heeren gheauthoriseert moghen werden, soo her van nooden ware. Maer waer toe soude dit dienen? want het niet anders dan voor een particuliere ende provisionele Kercken ordeninghe te houden soude sijn, soodanige als die van Zeelandt nu is: In plaetse, dat de Ghereformeerde kercken deser gheunieerde Provincien, wel een generale, ende vaste, ofte blijvende Kercken ordeninge behooren te hebben, naer de welcke de kercken eenpaerlijck souden gheregeert werden: want zy langhe ghenoech, (te weten, den tijdt van veertigh jaren) by provisie geregeert sijn gheworden. Het ware wel tijdt dat die provisie eens af soude wesen. Dit acht ick wel de principale oorsake geweest te sijn, waerom Vtenbogaert dit exempel tot bevestinghe van syn voorstel, niet soo wel voorghestelt en heeft, als de exempelen vanden Churfurstelicken Pals, Switserlandt, Surich, Basel ende de Republijcque van Geneven, want die syn wt-lantsche Kercken, maer die van Zeelandt, ghehooren tot de gheunieerde Provincien, ende hare Kercken tot de synode Generael van dese Nederlanden, soo dat haer exempel niet en can dienen, om van dese ofte eenighe andre Provincie naghevolght te werden, ten ware by provisie, soo verre de Synode Generael, noch eenighe jaren, soude wtghesteldt worden, oft dat die gheheel achter soude blijven. Welck noch voor de Landen, noch voor de kercken dienstelijc, maer wel seer schadelijck soude wesen, alsoo daer we niet anders, dan verschendenheydt van Leere ende Religie, ende over sulcx twist, tweedracht, scheuringhe ende deelinghe te verwachten stond, in plaetse vande eenicheyt dieder tot noch toe is gheweest. Daerom ick achte, dat de Kercken van Hollant zeer beswaerlijck tot soodanighe scheidinge ghebracht sullen werden. Of ooc de Steden selfs, daer in sullen connen accorderen, salmen sien, wanneer daer van in de selve staetwijse mochte gedelibereert werden.

Wy hebben hier vooren ghehoort, dat een Jaer voor de vryhey, een generale Synode vande Nederlantsche Kercken gehouden is geweest binnen Embden, dat oock hier te Lande, naer de vercreghene vryhey, drie Generale Synoden ghe-

[20]

houden sijn gheweest, d'eene te Dort, d'andere tot Middelburgh, ende de derde in s'Gravenhaght. Ende alsoo in de selve laeste, besloten was, dat soodanige, alle die Jaren soude ghehouden werden, soo heeft de kercke van Amsterdam, die dat selve opgheleyt was, naer de eerste drie jaren, niet afghelaten, by de Hoogh-vermoghende Generale Staten te versoeken dat met haer Ed. ende M. consent, de selve Synode soude moghen vergadert werden, t'welck de selve Kercke veele jaren na malcandren heeft gecontinueert, tot datse ten laesten gheassisteert door de Ghedeputeerde van beyde de Synoden, van Suyt ende Noort-Hollandt, ontrent ses Jaren geleden, consent tot het houden vande Generale Synode, van alle de Gheunieerde Provincien hebben vercreghen: volghende de Acte vande Generale Staten den Kercken daer van gegeven,

Dewijle nu in de selve Acte beloofd worde een mindere vergaderinghe tot preparatie dienende, vande voorsz Generale Synode: Soo is de selve preparatore vergaderinghe, gehouden in s'Gravenhaghe, int Jaer 1607, voor Pinxteren. Alwaer de Ghedeputeerde Predicanten, wt de Respective Provincien, vande Gheunieerde Landen, ghebesoigneert hebben over sekere acht articulen, die hare Ed. ende M. belijft heeft hen te doen behandighen om de selve overwoghen hebbende, haer advijs daer op te gheven. t'Welck gheschiet is, ende overgelevert den 1. Junij 1607. Alsoo nu hen Advijs tweederley was (want sy inde drie laeste Articulen niet en hadden connen met malcandren over een comen) so hebbense aen beyden sijden, ghepresenteert de redenen, van haer advijs, in te brenghen. Maer de H. Generale Staten in handlinghe sijnde met den Vyandt vanden Treves, ende ontrent andere sware dinghen gheoccupeert, hebben dese sake wtghestelt, tot een andere tijdt, wanneer hare Ed. M. de selve Gedeputeerde Predicanten ende Professoren wederom tot den selven eynde souden inden Haghe ontbieden. t Welck noch niet gheschiet is, maer met groote devotie van alle de Provincien wort verwacht, die in alle manieren noodigh

achten, dat de Synode Generael voorganck soude hebben, ende niet soude blijven steecken, want soo dat gheschiet, zoo is te beduchten, datter meerder swaricheyt na volghen sal.

[21]

Op dese Nationale ofte Generale Synode, tuyght de particuliere Synode, tot Delff ghehouden na de voorsz preparatore vergaderinghe int selve jaer te weten, 1607. Ghelijck in de boven ghestelde Acte te sien is, daerse segghen: *Dat dese Synode om verscheyden andere groote redenen, in dese gheleghenthey, opt spoedighste dient voort te gaen, on-aenghesien dese Conferentie*, te weten, die inde versochte ende beloofde Provinciale Synode, soude aen-ghestelt worden. Ende hebben haren Ghedeputeerden last ghegheven om de generale Synode, by de H. Generale Staten, te bevoorderen. Alsoo mede inde particuliere Synode, laest gehouden tot Dort, int Jaer 1608 Is goet ghevonden ende besloten: *Dat de Kercke van Amsterdam, die last daer van heeft, aenhouden sal, metten Ghedeputeerden van beyde Synoden, op het houden des Synodi Nationalis, dat tijdt en plaetse des selven van hare Ed. M. ghenamt, ende de Kercken niet langher opgehouden werden. Wel verstaende nochtans dat de Synode Provincialis, voor al bevoordert werde, op dat in de selvighe, d'obstaculen (daer door de Synode Nationalis verachtert wert) wegh ghenomen moghen werden.* Inde Provinciale Synode van Zeelandt, laest ghehouden in Mey, 1610, wordt dit besluyt, aengaende de Nationale Synode ghevonden:²⁶ *Alsoo de vergaderinghe des Nationalen Synodi seer noodigh gheacht wort: is goet ghevonden, dat men aende Ed. M. Heeren Staten (te weten van Zeelant) wederom versoecken sal, dat het haere E. believe, de roepinghe der selver met de eerste ende bequaemste gheleghenthey van nieuws te bevoorderen.* De selve Synode, heeft oock tot desen eynde, aende Provinciale Synode, die sy meenden, dat op de bestemde tijdt ghehouden soude werden gheschreven, welke schrijven noch is inde handen vande Ghedeputeerde des Synodt.²⁷ De Synode van Gelderlandt int selve jaer ghehouden, heeft mede niet alleen besloten, de bevooderinghe vande Nationale oft Generale Synode, maer oock eenighe Ghedeputeert, om hare te voeghen by die van Amsterdam, ende niet de selve, by de Ed. ende M. Heeren Generale Staten, daeromme aen te houden, ten eynde datse soude moghen voortganck hebben. Wt welcken allen openbaer is, dat de Kercken ende Landen niet eer en sullen ruste ofte vrede hebben, voor dat de voorsz Nationale Synode ghehouden wert,

[22]

tot verhoedinghe van alle twist, tweedracht, ende scheuringhe, die souder de selve, nootsaeckelijck te verwachten staen.

Al ist nu dat de selve generale Synode, daer toe behoort te dienen, na de intentie van alle de Kercken, dat in de selve een ghemeene Kercken ordeninghe soude ghemaect worden, waer na alle Nederlantsche Kercken souden eenpaerlijc werden gheregierd. Ghelijck oock D. Arminius t'selve bekent in sijn Verclaringhe ghedaen in volle vergaderinghe van de H. H. Staten van Hollandt, ende West-vrieslandt daer hy seyt: *Dat dit sal het ooghmerck sijn des Nationalen Synodi, dat de Ed. Mo. Heeren Staten believe seeckere Kerckelicke Ordinantie te authoriseren, naer welcke een yeder sich sal hebben te draghen in de Kercke Gods: Pag. 48.* Soo en salt nochtans niet ongeraden wesen, dat de Provinciale Synode van Hollandt, vande selve gesproocken werde om te overleggen, wat voor de Kercken van Hollant, ten versoecke vande Ed. M. Heeren Staten van die Provincie, inde generale Synode, soude dienen bedonghen ende besproocken. Want het ghenoech is, dat de generale Kercken-ordeninghe over een comme int principale, dat de substantie vande selve soude moghen aengaen, soo dat in sommige circumstantien, wel eenighe verscheydenthey can vallen. Ghelijck de Kercken-ordeninghe van Zeelant, dat claelijck medebrenght, daer aldus staet:²⁸ *In middelmatighe dinghen, sal men de uyt-lantsche Kercken niet verwerpen, die een ander ghebruyck hebben dan wy.* Sy sijn selve in eenighe dinghen vande ghemeene Kercken ordeninghe, tot s'Gravenhaghe int Jaer 1586, besloten, af ghetreden. Daerom sal in de Provinciale Synode van Hollandt wel dienen ghelet, op de gheleghenthey ende conditie vande Kercken der selver, om te besien, wat de selve soude mogen requireren ofte lijden, ten eynde int maken van een generale Kercken ordeninghe, daer op mochte ghelet worden. Ten sal oock niet quaet wesen, dat in dese Provinciale Synode, een voorslagh geschiede van Kerckelicke orden ende regeringhe, naert exempel van die van Zeelandt, niet om andere Kercken te prescriberen, maer om te besien, wat smaect de gemeene Kercken, inde Generale Synode, daer in mochten vinden.

Alsoo doende, soo en twijfele ick niet, ofte inde Generale

²⁶ Cap. 5. 3.

²⁷ NOTA.

²⁸ Act. 79.

[23]

Synode, sal wel, een goede, ende vaste Kercken ordeninghe, voor alle de Kercken deser Geunieerder Provincien ghevonden werden. Dewijle de particuliere Kercken ordeninghe van Zeelandt D. Vtenbogaert, soo wel aenstaet (soo vooren is ghehoort) dat hy die acht niet teghens sijn gevoelen te wesen, maer datse veel eer, dat heerlijk bevestigt, ende dat hy half voor hadde sijn voorstel, met dit exempel te verclaren: waerom en sal de ghemeene Kercken-ordeninge, die inde Synode Generael mochte besloten werde, op de selve voet, te weten, op het believen vande Generale Staten, na dat die in de respective Provincien, ghevisiteert ende na voorgaende deliberatie, gheauthoriseert soude wesen, hem niet behaghen? hy verclaert opentlijck, dit alleen sijn voornemen te wesen, dat de Kerckelicke Wetten, door de autoriteyt vande Hooghe Overicheyt, bevestigt ende becrachtigt werden, voegende daer by dese woorden: *Hoe dat het oock met de Wetten ghesteldt is, soose slechts hare Autoriteyt (naest God) vande Magistraet ontfanghen, gelijk de uwe doen, (te weten, die van Zeelandt) soo wort daer door de Superioriteyt ofte Opper-macht, die ick in mijn Tractaet voorstae, bekend.* Wat soecken de Generale Kercken anders, dan even dat selve, dat die van Zeelandt int particulier over veele Jaren van hare Magistraet hebben vercreghen t'ghene int particulier is gheschiet, dat can int Generael mede wel gheschieden. Want waer aen souder ghebreecken? ofte het moste schorten aende Wetten selfs, als wanneer die niet den Woorde Godts, niet over een en quamen, in welcken ghevalle, men de Overheyt selfs niet schuldigh is te ghehoorsamen: Ofte daer aen, dat in de selve, de Overicheydt gheen ghenoeghsame Autoriteyt toe gheschreven en worde. Dit moste immers verclaert werden, alsment soude weten.

D. Vtenbogaert seydt in sijn Tractaet vande macht der H. Overheyt, etc.²⁹ *Die teghens dit mijn Schrift soude willen spreken, ofte schrijven, en moste niet disputeren tegens my, wat recht ofte vryheyt de Kercke heeft ofte niet en heeft, t'sy in beroepen van Predicanten, Kerckelicke Censuren oft andersints, (want ic die dinghen alhier niet en hebbe willen particularizeren:.) Maer dit moste hy disputeren, ofte een Hooghe Christelicke Overheyt niet en heeft het hooghste ghebiet ende segghen, over sulck recht (het sy dan wat het*

[24]

wesen wil) na den Woorde Godts. Antwoorde. Dit schijnt wat te wesen, maer ten is, niet met allen gheseyt: Want hoe salmen weten, wat ghebiet, ende seggen dat de Hooge Overheyt over het recht der Kercken toecomt, voor dat gedefineert zy, wat recht ofte vryheyt dat de kercke heeft? daerom moet dat eerst ghedisputeert ende gheparticularizeert werden, eer men het andere can weten. Datmen soude willen segghen, dat de kercken gheen recht nochte vryheydt en hadden, waer al te slecht, want waer na sijnse dan gheregheert gheworden, drie honderdt Jaeren lanck van Christus tijden af, tot datse Christelicke Keyseren hebben ghecreghen? Isser alsdan gheen orden inde Kercke gheweest, ofte heeft de selve oorden niet gedeught? Waer na zijn oock de Kercken gheregeert geworden onder de Tyrannie des Pausdoms, ofte onder het Cruys, tot datse ghecomen sijn tot dese vryheydt? Salmen segghen dat de Kercken-Dienaren gheen macht, Commissie ofte last daer toe hebben gehad? Zo moet het voor een omwettelicke regeeringhe gehouden werden. Dit en sal Wtenbogaert selfs niet bekennen, maer veel eer toestaen, dat sy dat gedaen hebben, als Dienaren Gods, ende Christi, na de macht ende het bevel, dat sy daer toe van hem ontfanghen hebben, om namelijc sijn Gemeente te weyden ende te regieren. Ende dese Regieringe, heeft de H. Christus na sijnse trouwe beloftenisse, daer mede hy belooft heeft³⁰ *by syne Dienaren te wesen tot de vol-eyndinghe des Werelts*, alsoo ghezegent, soo wel vooren als naer, dese veertigh jaren lang geduyrende, dat hem veele heerlicke Ghemeenten hier te Lande vergadert zijn gheworden. Dit is blijk ende teeckens ghenoech, dat de Regieringe der Kercken, niet alsoo hanght aende uyerlicke macht des Overheys, datse sonder die niet en souve connen bestaen, ende volghens dat de Kercke haer eyghen macht ende vryheyt heeft, niet van eenighe Weereltlicke Keyseren, Coningen ofte Princen, maer van haren Gheestelicken Coning ende Hooft den Heere Jesu Christo.

Soo staet te besien wat seggen dat de Hooge Christelicke Overheyt over dit Recht heeft, D. Vtenbogaert seydt, inde voorghemelde plaetse, *datse het hooghste ghebiet ende segghen daer over heeft.* Hoe salmen dit verstaen? Indien de meeninge

[25]

is, dat door het over comen van een Christelicke Overheydt, de Ghemeente haer recht verliest, dat het alsdan moet ophouden, dat het aende Politijcke Overheyt gedevolveert is: Soo en connen wy

²⁹ Pag. 121

³⁰ Math. 28.

t'selve niet anders houden, als voor valsch, ende onwaerachtigh, strijdende teghens Gods Woordt, ende het ghebruyck vande Oude Christen Kercken, wanneerse vrome Keyseren, tot Voester Heeren ende Voorstanders ghecreghen heeft. Gelijk dat selve D. Vtenbogaert crachtelicken leert, ende staende houdt in sijn Predicatie, hem ernstelijck ende heftigh daer teghens stellende, met goede ende ghewichtighe redenen soo men daer magh sien ende lesen, ende niet te min, de Christelicke Overheydt toeschrijvende,³¹ het gene haer rechtelijck na den Woorde Gods toecomt. Soo de meeninghe is,³² dat de Christelicke Overheydt als Voester-Heer vande Kercke, de bewaerder ende Voorstaender is, van dit recht ende vryheydt der Gemeente: *Soo dat de autoriteyt, die hun God in desen deele* (ghelijck Vtenbogaert spreeckt in sijn voorsz Predicatie) *gegheven heeft, niet en dient, om de ghestelde oorden der Kercken te verstooren, maer om die te verstercken, niet om hier nieuwe Wetten te maecten, maer om de Wetten, inden Woorde Gods ghemaect, te hanthaven: Niet om de Schapen haer Recht te benemen, maer veel meer om t'selve den Schapen te bevestighen, teghens sulcke, die het souden willen breecken:* Soo en hebben wy daer niet teghens, want wy bekennen sulcx den Christelicken Overheden, na het exempel vanden God-zaligen Coninghen inden Ouden, ende den Christelicken Keyseren inden nieuwen Testamente, toe te comen. D. Wtenbogaert seyt:³³ *Dat Iosaphat, dat is de Hoghe Overheydt, de Opper-bewaerder is, vant recht der Kercke, ende wil dat de Predicanten, die over de Kercken zijn ghesteldt, tot Herders ende Regeerders, soodanighe Overheydt sal vermanen, ende bidden, dat hy dat selve Recht beware.* Dit staen wy toe, en willent geerne doen. Maer wanneer de Hoghe Overicheyt hare macht, ende autoriteyt misbruyckt, teghens de Kercken, soeckende die van haer recht ende vryheydt te berooven, ghelijck soo wel sommige Israelitische Coninghen als ghenaemde Christelicke Keyseren hebben ghedaen: Sal dat niet soo wel voor Tyrannie moeten ghehouden worden, als dat de Souverain dese vrye Landen over eenige Jaren gesocht heeft haer recht, [26]

Privilegien ende vryheden te benemen, ende hare Ondersaten door een gheweldighe Heerschappie te onder-drucken. Wtenbogaert seyt: *Dat der Kercken prejuditie, is der Hoger Overheydt prejuditie ofte schade, als die van God als hooghste Opsiender, over deselve ghestelt is.* Dit bekennen wy mede, ende dat behoort haer Ed. M. wel te beweghen (ghelijckse van hem werden vermaent) om toe te sien: *Dat hare regieringe inde Kercke Gods, niet en zy, een gheweldighe Heerschappie, over het Erfdeel des Heeren, maer een bequame beleydinghe, ende soete bestieringhe, naer het Woort Gods, haer wachtende des selven palen te overschrijden.* Maer wanneer de Hooghe Overheden haer selven soo verre vergeten, door eergiericheyt ofte andersints, datse sich tegens God ende zijne Kercke stellen, het recht der Kercken tot haer soecken te trecken, ende die daer van te berooven, ghelijck tot allen tijden, meer als eens gheschiet is: Wiens prejuditie isser dan? ofte wie ghevoelt ende verneemt de schade daer van, anders als de Kercke? Cant selve mede niet gheseydt worden vanden Souverain, die over dese Landen eertijts ghestelt is gheweest, dat der Landen prejudicie, sijn prejuditie was, ghelijck na wel ghebleecken is? maer daerom en heeft hy niet gelaten over de selve te tyranniseren, tot schade ende verderf van dese vrye Landen.

Hy seyt voortds: *datter bewaerders soudn sijn van dat recht, anders als van Iosaphats* (dat is des Hooghen Overheydts) *weghen, dat is abuys.* Antwoorde: Soo daer gheen ander bewaerders van het recht deser Landen waren gheweest als de Prince ofte Souverain, soo hadden sy dat langhe verlooren, ende soudn wt de vryheydt in een ellendighe slavernie ghecomen sijn. Maer de Steden ofte Staten Slants, hebben haer recht ende vryheydt met de Wapenen voorghestaen, ende sich teghens de tyranie ghestelt, ghelijck kennelijck is, tot datse haer vry hebben gevochten. Alsoo sijn daer andere bewaerders, van het recht der Kercke, als de Christelicke Coningen, Princen, ende andere Hooghe Overheden, te weten de ghene die vanden Heere Christo, tot Herders, Leeraers, Huys-houders, ende Regeerders, zijn ghestelt, over de selve, die hy oock daer toe, niet met uyterlicke ende Lichamelicke, maer met Gheestelicke macht heeft ghewapent, naer de vermaninghe [27]

des Apostels Pauli.³⁴ Dese hebben het recht der Kercken bewaert, ende de selve na de regulen ende Ordinantien, conform den Woorde Gods, in haren Synoden besloten, gheregeert, drie hondert Jaren lang, tot datse Christelicke Keyseren hebben ghecreghen. t'Selve hebbense mede ghedaen, wanneer de Christelicke Keyseren ofte van het Ghelooove af ghevallen sijn, ghelijck Julianus, die daerom de Apostaat ofte afvallighe ghenaemt is: Ofte van het rechte Christelicke

³¹ Pred. Pag. 17.

³² Pag. 12.

³³ Boeck: Pag. 39.

³⁴ 2. Cor. 10. 3.

Geloove afghewecken zijn, tot de Arrianen ende andere Ketteren. De rechtghevoelende Bisschoppen ende Herders, en hebben daer om niet ghelaten, de Kercken, daer over zy ghestelt waren, na de oude Canones ende Regulen, die daer van ghemaect waren, te regieren, tot datse andere Keyseren cregen, die haer wederom als Voester Heeren der Kercken hebben bewesen, ende het recht ende de vryheyt der Kercken hebben voor-ghestaen, soodanighe als Carolus Magnus, ende Lodovicus Pius, zijn gheweest, welcke een decreet hebben ghemaect, aldus luydende:³⁵ *Dewijle ons de Heylighe Ordonnantien niet onbekent sijn, op dat de Heylighe Gemeente in Gods Name (Nota) behoorlicke vryheyt, ende haer recht behoude: So willen wy, dat de Dienaren der Ghemeente door verkiesinghe der Regeerders der Kercken ende toestemminghe der Ghemeente, nae de Ordonnantie vande Canones, vercooren sullen werden.* Dit recht ende dese vryheyt, hebben oock de Dienaren Christi Jesu ende sijner Ghemeente bewaert, onder de Pausche Tyrannie, ofte onder het Cruys, tot dat God, de selve, vryheyt heeft ghegeven, in dese Landen, dat de Ghereformeerde Religie, openbaerlick alhier gheoeffent is gheworden, t'welck sy hebben gecontinueert, dese veertigh Jaren lang gheduyrende, ghelijckse noch tegenwoordelick doen. Alsoo nochtans, datse van beginsel af, van dese vryheydt, niet af ghelaten en hebben, de M. Heeren Staten van Hollandt ende West-vrieslandt, te versoecken, datse een gheauthoriseerde Kercken ordeninghe mochten hebben, nae den Woorde Gods, waer na hare Kercken gheregeert souden werden. Waerom sy noch, de selve Heeren oormoedelijc bidden, met Wtenbogaert, int besluit van zijn Tractaet, daer hy sent: *De noot eyscht, jae de hooghe noot, dat uwe M.Ed. de Kerckelicke saecken, wat meer ter herten nemen, als moghelic wel voor*

[28]

nenen gheschiet is. Alle trouwe Dienaren uwe Onderdanen, ja de gheheele Ghemeente, bidt daeromme met gheboghen Knien, &c. ende daer te vooren: t'Is tijde mijn Heeren, dat uwe Ed. M. daer toe arbeyden ende oorden stellen, t'is meer als tijdt, &c.

Daer bekent zyne E. datter oorden moet ghestelt worden, over de regeringhe der Kercken, ende dat het meer als tijdt is dat het selve gheschiede: want de Kercken langhe ghenoech by provisie bedient ende gheregeert zijn gheworden: Soo dat het wel reden ware, datse een goede, vaste, gheauthoriseerde Kercken ordeninghe hadden, daer na sy de gansche tijde van dese vryheyt hebben verlangt. Op dat de Predicanten, die over de Kercken ghestelt zijn, weten mochten, waer naer sy haer hadden in hare bedieninghe te reguleren, ende waerin datse hare Ed. M. hadden te obedieren. Want hy selve de Hoge Overheydt gheen absolute macht ende ghebiet toe en schrijft over de Kercken, als hy daer mede openbaert, seggende: *God heeft u t'opperste ghebiet ghegheven, over de Ghemeenten van uwe ghehoorsaemheyt, (Nota) naer sijn Woort. Dit moet u Ed. lesen ende ter herten vaten, als den Reghel van al u doen en laten, sorchvuldelijck wachtende, die palen te overschrijden.* Dit staen wy gheerne toe. Wat resteerter dan anders, dan dat, die palen ende limiten, binnen de welcke de Christelicke Overheden, haer schuldigh zijn te houden, wt den Woorde Gods werden ghestelt, door het maken van een goede schrift-matighe Kercken-ordeninghe, die van de Christelicke Overheydt stricktelyc geauthorisecet ende vanden Dienaren der Kercke onderhouden werde, onder haer Ed. M. ghebiet. Soo dit niet en geschiede wat heeftmen anders daer van te verwachten, als confusie ende verwerringe? want niet alleen de Steden die leden vande Souverainiteyt zijn: maer oock de particuliere Heeren ende Magistraten ten platten Lande, sich met de kercken sullen moeyen, int aennemen vande Predicanten ende andersins naer haer goetduncken ende fantasie daer van men alreede de beginselen siet in verscheyden plaetsen, die ick niet en behoeve te noemen, alsoose ghenoech bekend zijn, door de schadelicke vruchten, die daer we zijn ghevolght, als beroeringen der Gemeenten, waer deur gheschiet dat de Lidematen der selver, gheen goet gevoelen hebbende, van hare Predicanten, die niet

[29]

en begeren te hooren, noch met henluyden te communiceren, maer de naeste, Stede ofte Dorpen daer toe besoecken. Item scheuringhe ende deelinghe vande Classen, daer van men mede droevighe exempelen heeft. In somma het staet alsoo hier te Lande, datmen van Hollandt haest sal moghen segghen, t'ghene men leest vande Israeliten.³⁶ *Te dier tijt was daer geen Coning in Israel, een yeghelijc dede, wat hem recht dochte.* Ick spreke alleen vande Religie, ende niet vande Politie ofte Justitie: want het schijnt, dat die meer ghelucx hebben, dan de Religie ofte de Kercken doen, deur dien dat van outs, onder de Souveraine Heeren van dese Lande, goede oorden over de Justitie ende Politie is ghestelt geweest, die noch wert onderhouden, maer over de

³⁵ Distincti. 36

³⁶ Iud. 21. 15.

Ghereformeerde Religie, en is hier te Lande (ick meene in Hollande) noyt vaste oorden gemaect ofte gheauthoriseert, waer wt alle de confusien gesproten sijn, diemen hier int oeffenen vande selve Religie, heeft vernomen, ende noch daghelijcx verneemt. Dese Confusien ende Disordre en slaet Vtenbogaert selfs gheensins toe, maer verwerpt veel eer de selve, in zijn Tractaet vande macht der Christelicker Overheydt, in Religions saken: daer hy verclaert,³⁷ hoedanighe Overheydt dese macht ende autoriteyt toecomt, sijn woorden sijn dese: *Ten derden wort hier ghesproocken, niet van een subalterne, maer Souverayne Overheydt, dat is: niet van een leghe Overheydt, die noch een hoogher boven sich heeft, maer vande Hooghe Overheydt, ofte diet hooghste ende opperste ghebiet heeft, in een Landt. Als een Coning in zijn Coningrijcke, ende de M. Heeren Staten in dese Landen. Want ic niet en verstaet, dat de autoriteyt, die den soodanighen toecomt in Kerckelicke saecken, tot de leghe Overheden, sy sijn dan wiese sijn, magh wtgestrect worden, anders dan naer de Mandaten, Wetten, ende Ordonnantien, by de Hooghe Overheydt ghemaect, door der selver bevel, ende wt der selver name.* Hier maeckt hy onderscheyt, tusschen de Hooghe ofte Souveraine Overheydt, ende een Leghe Overheydt, die noch een Hoogher boven sich heeft. Dese en schrijft hy niet toe, de macht ende autoriteyt, om in Kerckelicke saecken, yet te disponeren, maer verstaet, dat dat alleene, de Hooghe Overheydt toecomt. Welcke is nu de Hooghe Overheydt van dese Landen dat sijn de M. Heeren Staten (soo hy selfs seyt) van

[30]

elcke Provincie, ghelijck hier, de Staten van Hollandt ende West-vrieslandt. Welck sijn de Leghe Overhedens daer voor hout hy (soo ick achte) de Magistraten vande particuliere Steden, de Hooft-officieren ende Raden, de bedieners vande Justitie, de vrye Heeren, Ambachts-heeren, Schouten en Gerechten ten platten Lande. Dese sy sijn dan, wiese sijn (soo hy spreeckt) en comt niet toe, naer syn verstant, de autoriteyt in Kerckelicken saecken, anders dan na de Mandaten, Wetten ende Ordonnantien, by de Hooghe Overheydt ghemaect door der selver bevel, ende wt der selver name.

Dewijle de Kercken van Hollandt teghenwoordigh sonder soodanighe Wetten ende Ordonnantien sijn: Waer naer sullen de Leghe Overheden sich reguleren int bemoeien met de Religie ende Kercken? Sal elcke Stadt ende plaetse niet te wercke gaen naer haer eyghen goetduncken ende fantasie? Dit sietmen immers nu gheschieden in verscheyden plaetsen, waer deure oock seer schadelicke scheuringhen werden verweckt, dat niet alleene de Predicanten sich van malcanderen maer oock de ghemeyne Lidtmaten der Ghemeente sich van hare Heerders afsonderen, wat heeft men hier van anders te verwachten? dan dat die gene die alsoo verdrückt ofte qualijc ghetraecteert worden, ten laesten tot d'een Secte ofte d'ander sullen vervallen, ofte verruypen, ende naer de wijze van eenighe andere Religien (die ghelijck D. Vtenbogaert bekent, neffens de Religie die opentlick geoeffent wort by ooghluyckinghe ofte andersints toeghelaten ende gheduldert worden) op haer selven hare Religie sullen oeffenen.

Dit en segghe ick niet om daer toe te raden, ofte een voet daer toe te gheven, gheensins: maer alleene om het perijckel aen te wijsen, dat te vreesen staet, op dat in tijts daer in magh voorsien, ende goeden raedt ghebruyckt worden, dewijle daer noch helpen aen is. Dit sal gheschieden, indien de Ed. ende M. Heeren Staten, de kercken voorsien, met een goede gheauthoriseerde kercken ordeninghe, naer den Woorde Gods, waer na de selve moghen geregeert werden. Ende datse door hare autoriteyt maecken, dat de selve wel, ende behoorlicke onderhouden werde, door goede bequame middelen, die daer toe dienstelick mochten wesen. Maer hoe sullen de kercken,

[31]

soude hier yemant moghen vraghen, aen soodanighe gheauthoriseerde kercken-ordeninghe gheraken Dit ware licht om doene, daer een Monarche regeert, ende een Persoon alleene: maer en is soo licht niet, daer de Souverainiteyt (soo D. Wtenbogaert spreekte) inde regeringhe van veelen bestaet, ende een groot Corpus maeckt. Soodanigh Corpus, als de M. H. Staten lijff, bestaende, wt de Ridderschap, Edelen ende Steden van Hollandt ende West-vrieslandt. Noch en soude de sake, soo swaer niet wesen, indien alle de Leden, van dit Lichaem, ick meene, alle die in regeringhe sijn, van eene ghesintheydt ende Religie waren. Maer dewijle datse seer verscheyden sijn van ghesintheydt, soo dat wel het minste deel alleene professie doet, vande Ghereformeerde Religie, ende de andere vande selve noch vreemt sijn: t'Zy datse daer van geen werck en maecken, naer de Leeringhe Coornherts ende Francks, ofte datse eenighe andere Religie, als de Pausche, Lutersche, Doopersche, meer toeghedaen sijn, als die opentlic gheoeffent wert. Ick swijghe andere, die van eenighe grouwelicke Secten niet vreemt en sijn.

³⁷ Pag. 8.

Soo schijnt het onmogelijck te wesen, dat de kercken dit goet ende voordeel, van soodanighe Overheden soudē becomen. Ende het is oock alsoo, nae het oordeel van alle verstandighe, indien het op sulcke wijze sal toegaen, ghelijck die van Leyden tertijts in hare Justificatie bedonghen hebben, *dat by allen steden, op hunne Generale vergaderinge een Wettelicke deliberatie gehouden werde, opt point vande Kerckelicke regeringhe*. Ich en hebbe noyt ghehoort, noch geweten, dat soodanighe Wettelicke deliberatie in allen Steden ghehouden is gheweest, over het aenemen vande Gereformeerde Religie. Ende waerom sal die moeten ghehouden werden, opt point vande Kerckelicke Regieringhe? Inde naerdere Unie ghemaect tot Vtrecht, int 13. Art. staet aldus:³⁸ *Aengaende t'point vande Religie, sullen haer, die van Hollandt ende Zeelandt draghen, naer haerlieder goet-duncken, ende de andere Provincien, sullen hen mogen reguleren, naer het inhoud vande Religions vrede, alrede gheconcipteert, &c.* Hier uyt blijkt dat doen ter tijde, t'welc was int Jaer, 1579. noch geen vaste resolutie, op't point vande Religie over Hollandt ende Zeelandt genomen is geweest.

[32]

Dat daer na de selve Ghereformeerde Religie, die oentlick geoeffent wert, na voorgaende wettelicke deliberatie, by allen Steden op hunne generale vergaderinghe, elck inden synen ghehouden, soude aenghenomen zijn gheweest, en leestmen nergens, noch oock, dat alle, die in regeringhe zijn, daer op oyt beeedicht zijn gheworden, ghelijck sommighe meenen, dat wel hadde behooren te gheschieden. Daeromme oock soodanighe Wettelicke deliberatie, opt point vande Kerckelicke Regieringhe, soo noodigh niet en schijnt te wesen. Soo nochtans door dat middel, niet tegenstaende, de verscheyden ghesintheden, een goede resolutie ten besten van de Kercken conde ghetroffen worden, niemant en sal daer tegens wesen.

Maer eer sodanige deliberatie inden Vroetschappen vande Steden vallen can, soo dient immers te vooren een forme van kerchelicke Oorden ofte Regieringhe geconcipteert, die aen allen Steden ghesonden soude werden. Wie sal nu de selve maken. D. Wtenbogaert bekent, ende de reden wijst het selve wt, *dat sulcx sonder advijs vande Predicanten, niet behoort te gheschieden*. Ist nu datmen eenighe weynighe Predicanten hier toe ghebruycen wil, die sullen sich beswaert vinden, gelijck tot anderen tijden, yet daer in te spreken, ofte te doen, tot prejuditie vande Kercken ende hare Synodale vergaderighen, principalijck vande Nationale Synode, die nu over langhe vande Ed. ende M. Heeren Generale Staten, geconsenteert is, ende van alle de Gheunieerde Provincien worde verwacht. Het alder-raetsaemste dan is, dat in de selve Synode, een algemeene Kercken-ordeninghe, met hulpe ende advijs van die ghene, die tot de selve vergaderinghe vande H. Generalen Staten, ghecommitteert sullen worden, werde by een ghesteldt, de welcke daer na, aende respective Provincien, ende voorts door de selve, aende particuliere Steden ghesonden zijnde, eyndelijck geapprobeert, ende geauthoriseert werde, soo verre men daer niet teghens en hadde.

Maer soo de Steden van Hollandt ende West-vrieslandt, mochten goet vinden (t'welck ick nochtans niet en dencke) sich vande andere Gheunieerde Provincien af te scheyden, int stuck vande Kerckelicke Regieringhe, teghens de hope ende verwachtinghe van alle kercken, ende de belofte van een Ge-

[33]

nerael Synode, diese vande Ed. ende M. Generale Staten, hebben, ende door seker wtghegheven Acte, geconfirmeert is: Soo en salt nochtans, gheen reden wesen, datse sich soudē scheyden vande Provincie van Zeelandt, de welcke altijds met Hollandt, t'samen heeft ghegaen, ende als twee Ghesusters zijn geweest, staende onder een Gouvernement, ende onder een Provinciael Hof, hebbende oock byrants, een maniere van Regieringhe. Daerom zy oock in alle contracten, ghelijck mede inde naerdere unie van Utrecht (vooren verhaelt) t'zamen gevoeght zijn, in't stuck vande Religie. Of die van Hollandt gheen moet en hadden, om met alle andere Provincien hier in te accorderen: Soo isser nochtans, groote apparentie, datse met die van Zeelandt, wel accorderen sullen: des wijle sy alreede soodanighe Kercken-ordeninghe hebben, by provisie, *die naest God, de hooghste authoriteyt in Kerckelicke saken, de Christelicke Magistraet, schijnt toe te staen, ende niet de Collateraliteyt te bevestighen*, Soo Wtenbogaert selfs bekent. *Soo dat het soo verre van daer is, dat de Oorden harer Kercken, sijn ghevoelen teghens soude wesen, datse veel eer, die heerlijk bevestigt*. Wat oorden der Kercke soecken de Ed. M. H. Staten van Hollandt ende West-vrieslandt anders, als daer in hare authoniteyt in Kerckelicke saecken, behoorlijck werde ghekent? Daerom soo sullen beyde dese Provincien hier in, lichtelijck over een ghebracht werden: Soo datter gheen oorsaecke wesen sal, om van malcanderen in't stuc

³⁸ Demetrio, 9. Boeck, Fol 147. anno 1579.

vande Religie te scheyden. Maer aldermeest waeret te wenschen, datter een ghemeene Kercken-
ordeninghe conde ghevonden werden, voor alle de Gheunieerde Provincien, want wie en soude
dat niet prijsen: Wie en sal niet moeten bekennen, dat dit een rechte middel soude wesen om niet
alleen de Kercken, maer oock de Provincien selve, naerder aen
malcanderen te verbinden? Daeromme behoortmen oock in alle manieren daer toe te arbeyden,
ende en twijfelle niet, so dat geschiede, ofmen soude tot een goet eynde (door de ghenade Gods)
gheraecken.

Copie vande Antwoorde *Festi Hommij*, den Heeren Commissarissen die in de Classe van Leyden verschenen sijn, Schriftelijck over ghelevert,

GEvraecht sijnde inde Classe van Leyden, of de Leden des selven souden begeren na te comen het bevel vande Ghecommitteerde Raden vande Staten aen de Classen voorsz gedaen den xxij^{en}. Septembris laest-leden, by welcke den Classi belast werde. *Datmen de aen-comende Kercken-Dienaren in het doen vande examinatie vorder niet en sal beswaren, als van outs ghebruyckelijc is gheweest, ende sonderlinge int stuc vande Predestinatie hoogher nochte swaerder niet, als by sekere vijf by-ghevoeghde Articulen en wert verclaert.* Soo ist dat ick onder gheschreven voor mijn Persoone daer op gheve tot antwoordt. Eerstelick, dat ick de Moghende Heeren Staten als mijne Hooghe, Souveraine, ende ghebiedende Overheydt schuldigh ende oock van herten bereyt ben, alle behoorlicke ghehoorsaemheyte ende mogelijcke diensten te betoonen, tot welstant des Lants ende der Kercken, na mijn beroepinghe ende vermogen. Ende dies volghende, ben oock mede bereyt ende ghewilligh t'voorsz bevel daer inne te ghehoorsaemen: *Datmen de aencomende Kercken Dienaren in het doen vande examinatie vorder niet en sal beswaren als van outs ghebruyckelijc is gheweest.* Wel verstaende in dese onse Gereformeerde Kercken, als mede in alle andere in welke den aencomende Kercken-Dienaren altijt sijn ghehouden gheweest, haer selven te laten examineren, in alle de Hooft-stucken der Leere, inde formulieren van eenicheyt inde Leere begrepen, ghelijck sy oock ghehouden sijn de selve Formulieren als Schrift-matigh te onder teykenen, eer sy totten dienst moghen aenghenomen worden. Doch wat belanght het tweede deel des bevels, namelijck. *Datmen int stuck vande Predestinatie niet hoogher noch swaerder soude moghen examineren, als by sekere vijf by-ghevoeghde Articulen verclaert staet:* Also ic anders niet en can verstaen, dan dat sommighe vande voorsz Articulen niet alleen ghestelt sijn met verscheydene impertinente, twijfelachtighe ende teghen strijdighe Woorden ende Redenen, maer oock datse strijden soo teghen Gods Woort, als oock claerlijck te-

ghen de Formulieren der eenicheyt inde Leere deser Kercken, namelijck de Confessie ende Catechismus, ende reghen t'gene te voozen met goede eendracht inde Ghereformeerde Kercken hier te Lande gheleert is gheweest, ende volghens dien medebrenghen veranderinghe int stuck der Leere, ende inde staet der Kercken hier te Lande, die door aennemen van soodanige Articulen souden comen ghescheyden te worden vande eenicheyt der Ghereformeerde Kercken van de andere Geunieerde Provincien, als mede van alle andere inde gheheele Christenheyte: Dat oock niet een van dese Articulen eyghentlijck en handelt van het Hooft stuck der eeuwighen Verkiezinghe ende Verweringhe, t'welck ghemeynlijck ghe-naemt wordt Predestinatie, om welckers wille nochtans hare E. M. verclaren dit bevel ghegheven te sijn: Ende alsoo het seker is, dat dese Articulen van d'eene partye der Predicanten, die tegen de Leere deser kercken swaricheyt maecken, alleen ghestelt sijn, dat op het overgeven van dese Articulen de andere Predicanten noyt sijn ghehoort gheweest: Dat de voorsz Articulen oock noyt in eenighe Kerckelicke Vergaderinghe deser Landen geexamineert ende overwoghen, veel weynigher gheprobeert sijn: Soo ist dat ick om dese ende andere redenen meer, my beswaert vinde in mijn Conscientie, dat ick soude aennemen ende beloven yemant van nieuws tot den dienst des Woorts mede op te nemen, die in het examen sich niet en soude verclaren ghesont ende eens te sijn met de Ghereformeerde Kercken hier te Lande, in alle Hooft stucken der Leere begrepen inde Confessie ende Catechismus deser Kercken, ende volgens dien niet naerder ofte anders sich soude willen verclaren, als inde vijf voorsz Articulen verclaert staet, alsoo my bylast is van mijnen Heere *I E S V C H R I S T O*, door synen Apostel, dat ick niemandt de Handen sal haestelijck op-legghen, noch my deelachtigh maken der sonden van andere Menschen 1. Tim. 5. 22. Versoecke der halven gansch ootmoedelijck dat hare E. M. gelieve daer mede mijn Conscientie niet te beswaren.

Actum tot Leyden den iij^{en}. Novembris Anno xvj^c. thien.

Onder stont,

Festus Hemmius.

Colofon

Getranscribeerde digitale uitgave (PDF) door Weet & Durf
Digitale Bibliotheek Religiepolitieke traktaten
Redactie: J. Gruppelaar
Vormgeving: M.W.F. Yland

©2023 Weet & Durf / Alle rechten voorbehouden
j.gruppelaar@kpnplanet.nl | www.weetendurf.nl